

מדיניות לטיפול במצבי ניכור הורי

כתיבה: ד"ר יסכה מוניקנדס-גבעון | אישור: יובל וורגן

תאריך: יח' בכסלו תש"ף, 16 בדצמבר 2019

עריכה לשונית: מערכת דברי הכנסת

מבט משווה

תוכן

2.....	תמצית.....	
4.....	1. ניכור הורי – רקע והגדרה.....	
10.....	2. השלכות אפשריות של ניכור הורי.....	
11.....	3. עקרונות באבחון ובטיפול בניכור הורי.....	
11.....	3.1. אבחון.....	
12.....	3.2. טיפול.....	
13.....	4. מדיניות הטיפול בניכור הורי בישראל.....	
13.....	4.1. חקיקה.....	
14.....	4.2. הצעות חוק ודיונים נוספים בכנסת.....	
15.....	4.3. בתי משפט לענייני משפחה.....	
19.....	5. טיפול משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.....	
23.....	6. טיפול במדינות נבחרות.....	
24.....	6.1. אנגליה.....	
25.....	6.2. ארה"ב.....	
26.....	6.3. אוסטרליה.....	
27.....	7. סיכום כלי מדיניות לטיפול במצבי ניכור הורי.....	
27.....	7.1. כלים למניעה.....	
28.....	7.2. כלים טיפוליים ומשפטיים.....	

תמצית

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת קרן ברק, והוא עוסק במדיניות הטיפול בניכור הורי. במסמך סקרנו את ההגדרות של הניכור ההורי ואת התפיסות השונות לגביו, את הגורמים לו ואת השלכותיו על הילדים, וכן עקרונות באבחון ובטיפול ומדיניות ודרכי טיפול בארץ ובעולם.

פרדה וגירושים של הורים הם תהליכים המשפיעים על כל בני המשפחה. אחת התופעות הקיימות במשפחות בעימות גבוהה היא **ניכור הורי** – מצב שבו ילד מסרב לקיים קשר ברמה כלשהי עם ההורה, בין שהקשר רופף ובין שאינו קיים כלל. הניכור הוא על פי רוב תוצר של הדינמיקה המשפחתית והסביבתית סביב הגירושים.

אלה עיקרי הדברים במסמך:

- נראה שאין כיום הגדרה אחידה ומוסכמת של המושג ניכור הורי. **יש הטוענים כי מושג זה מתייחס רק למצב שבו הניכור מצד הילד כלפי אחד ההורים מונחה ומכוון על ידי ההורה השני ואין לו כל הצדקה אחרת, בעוד אחרים גורסים כי ייתכן מצב של ניכור מצד הילד כלפי אחד ההורים גם מסיבות אחרות שיש להן הסבר, בלי שהדבר יהיה מונחה על ידי ההורה השני.** חוסר ההסכמה מוביל לבלבול בשימוש במושג זה ובמושגים דומים.

- למרות חילוקי דעות לגבי דגשים באבחון ובטיפול, יש הסכמה גורפת בין החוקרים והמטפלים על כך שבמצבי ניכור הורי **חשוב מאוד להתערב מוקדם ובמהירות תוך בחינה מעמיקה אם קיימת אלימות מכל סוג שהוא במשפחה ואם יש סיבות אחרות היכולות להסביר את הניכור.** דרכי הטיפול העיקריות בתופעת הניכור ההורי הן שילוב של היבטים טיפוליים והיבטים משפטיים, כגון השתתפות בסדנאות להבנת השלכות הניכור על הילדים ויצירת שיתוף פעולה הורי, אך גם קנסות על אי-שמירה על הסדרי ראייה או על שינויים בהסדרי הראייה. עם זאת, **קיימת מחלוקת חריפה באשר לנקיטת צעדי טיפול קיצוניים כגון העברת משמורת מלאה להורה המנכר או הוצאת הילד לסידור חוץ ביתי,** שמטרתם, על פי המצדדים בגישה זו, ליצור הזדמנות לקשר ולהגן על הילד הנתפס כחווה התעללות מצד ההורה המנכר. צעדים אלו נתפסים בעיני המתנגדים כמסכנים את שלום הילד, הן מחשש שישהה עם הורה מתעלל, הן מחשש מהטראומה שתהיה לילד משהייה עם מי שנתפס בעיניו כשליילי, הן מחשש מהנזק של פרדה מהורה המשמש עוגן ומספק יציבות אוהבת.

- אחד הכלים המשפטיים לטיפול בסכסוכי גירושין בקונפליקט גבוה בישראל הוא **החוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה (הוראת שעה), התשע"ה-2014,** שמטרתו לצמצם עד כמה שניתן התדיינויות משפטיות ולעודד מעבר ליישוב הסכסוך בדרך של הסכמות וגישור או הפניה לטיפול בבני המשפחה. בנוסף לכך, בשנת 2018 קודמה הצעת חוק בנושא הבטחת קשר בין ילדים והוריהם, ובכנסת ה-20 התקיימו בוועדה לזכויות הילד דיונים בנושא הניכור ההורי. כמו כן, **הנהלת בתי המשפט דנה בימים אלו על גיבוש נוהל כלל-ארצי לטיפול מהיר ויעיל בסוגיית הבטחת הקשר בין הורים וילדים.**

- משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה) מציין כי ניכור הורי הוא תופעה משפחתית קשה וקיצונית, אך מדגיש כי לא כל סירוב לקשר עם אחד ההורים או שניהם משמעו ניכור הורי.

המשרד אינו מציע כיום מענה טיפולי ייחודי להתמודדות עם ניכור הורי, אך פועל בשנתיים האחרונות לבסס תורת עבודה סדורה, ובכללה הגדרות מדויקות של המושגים בתחום קשיי הקשר, כלי אבחון וכלי טיפול. כמו כן, המשרד מתייחס לנושא זה בחלק מהטיפול הכוללני במשפחות המתמודדות עם גירושים בקונפליקט גבוה, כגון מרכזי קשר ותחנות לטיפול משפחתי.

- בתשובת משרד הרווחה לפנייתנו צוין כי יש עלייה בשימוש במושג "ניכור הורי" בתביעות המוגשות על ידי הורים לערכאות השיפוטיות. בבדיקה שערכנו על בסיס מאגר המידע המשפטי נבו נמצא כי אכן יש בפסקי הדין מהשנים האחרונות, המופיעים במאגר, עלייה תלולה באזכור המושג "ניכור הורי".

- במסמך זה סקרנו את מדיניות הטיפול הממשלתי בניכור הורי באנגליה, בארצות הברית, באוסטרליה ובקנדה. הן מסקירה זו שערכנו והן מסקירה שנערכה לבקשת משרד הרווחה בינואר 2018 עולה כי **לא נמצאו במדינות שנסקרו מתודות טיפוליות שאומצו כמדיניות ציבורית סדורה. עם זאת, כן אותרו תוכניות נקודתיות המנסות להתמודד עם התופעה, ובהן:**

- כלים למניעה: הפניה מקדימה להליכי גישור; הפצת מידע בדבר השפעת הפרדה על הילד וחשיבות שמירת הקשר עם שני ההורים.

- כלים טיפוליים: כלי אבחון – Child Impact Assessment Framework (CIAF) לזיהוי ההשפעה הכוללת של הגירוש על הילדים, לרבות ניכור הורי; תוכנית טיפולית להורות חיובית בת 12 שבועות, שבה ההורים מתבקשים לשים את עצמם בנעלי ילדיהם ולהבין את המשמעות של מעשיהם על עולמם הרגשי של ילדיהם; תוכנית "גשרים במשפחה" (family-bridges), הרואה חשיבות עליונה ביצירת קשר מחודש עם ההורה המנוכר, אפילו על חשבון הקשר עם ההורה השני, ומבוססת על שהות משותפת של הילד וההורה המנוכר, לצד עבודה עם הילד; ליווי ותמיכה לאחר הפרדה, כגון קבוצת תמיכה לאבות גרושים.

- אמצעים משפטיים: הבטחת ביטוי מוגבר של צורכי הילדים ועמדתם בהליכים משפטיים שבהם הם מעורבים; חיוב השופט להסביר להורים את אחריותם לקיום הסדרי הקשר עם ההורה השני, ולא רק לציין את זכויותיהם בהסדרי הקשר, העברת המשמורת או שינוי הסדרי הראייה; אמצעי ענישה כגון הפללה, קנס ומאסר במקרה שהסדרי הראייה אינם נשמרים כראוי בשל מעורבות ההורה המנוכר.

1. ניכור הורי – רקע והגדרה

פרדה וגירוש של הורים הם תהליכים המשפיעים על כל בני המשפחה. במצבים שבהם המשפחות נמצאות בעימות ברמה גבוהה (משבר גירוש חריף ומתמשך) נודעות השלכות משמעותיות על בריאותם ותפקודם של הילדים. אחת התופעות הקיימות במשפחות בעימות גבוהה היא **ניכור הורי**¹ – **מצב שבו ילד מסרב לקיים קשר שוטף או רופף עם ההורה, עד כדי סירוב מלא**. הניכור הוא על פי רוב תוצר של הדינמיקה המשפחתית והסביבתית אגב הגירוש².

נראה כי אין כיום הגדרה אחידה ומוסכמת למושג ניכור הורי. יש הטוענים כי מושג זה מתייחס רק למצב שבו הניכור מצד הילד כלפי אחד ההורים מונחה ומכוון על ידי ההורה השני ואין לו כל הצדקה אחרת, ואילו אחרים גורסים כי ייתכן מצב של ניכור מצד הילד כלפי אחד ההורים גם מסיבות אחרות, בלי שהדבר יהיה מונחה על ידי ההורה השני. חוסר ההסכמה מוביל לבלבול בשימוש במושג זה ובמושגים נוספים שיש להם זיקה לנושא, כגון קשיים בקשר, כישלון קשר וסרבנות קשר³.

המחלוקת המושגית מחריפה משום שמושג זה כרוך בוויכוח אקדמי ומקצועי סביב ניסיונות להגדרתה של תסמונת ניכור הורי כתסמונת פסיכיאטרית (ראו הרחבה להלן בסעיף א'), וכן משום שמושג זה נתון בוויכוח ציבורי בכמה היבטים בתחום המשמורת ההורית (ולעיתים אף בתחום האלימות במשפחה). כתוצאה מכך עצם השימוש במושג ניכור הורי נתון לעיתים במחלוקת. מחלוקת זו משתקפת הן במישור הטיפולי, שבו עורך כיום משרד הרווחה מהלך ללימוד ולגיבוש מדיניות בנושא, והן בפסיקות של בתי המשפט, כפי שיוצג בהמשך.

¹ יעל הרמל ורונית צור, "ילדים כקורבנות בהליכי פירוד וגירושין", בתוך: התעללות והזנחה של ילדים בישראל. הנפגעים, אכיפת החוק והמשפט, רפואה, חינוך ורווחה, עורכים: ד' הורוביץ, י' בן-יהודה, מ' חובב, אשלים, 2007, עמ' 890.

² J. B. Kelly & J.R. Johnston. The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome, 39 FAM. Ct. Rev, 2009, 249-250.

³ פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשר. נקודת מפגש. גיליון 15. מכון חרוב. 2018. מריה רבינוביץ, ניכור הורי ופעילות מרכזי קשר הורים-ילדים. מכתב לח"כ יפעת שאשא ביטון יו"ר הועדה לזכויות הילד. מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2017.

המחלוקת מחריפה
משום שהמושג ניכור
הורי כרוך בוויכוח
אקדמי ומקצועי סביב
ניסיונות להגדרתה
של תסמונת ניכור
הורי כתסמונת
פסיכיאטרית, וכן
משום שמושג זה נתון
בוויכוח ציבורי בכמה
היבטים בתחום
המשמורת ההורית.

להלן נציג בקצרה את הגישות הבולטות ביחס להגדרת ניכור הורי:

א. ניכור הורי כתסמונת?

בשנת 1985 ריצ'ארד גרדנר הגדיר את הניכור ההורי כתסמונת פסיכיאטרית.⁴ לפי גרדנר, התסמונת מופיעה אצל ילדים שהוריהם נמצאים בהליכי משמורת. ילדים אלו ישימוצו שוב ושוב, ללא הצדקה אובייקטיבית, את אחד ההורים – ההורה המנוכר, בדרך כלל האב – תוך פגיעה בו וחוסר רצון בשמירה על קשר עימו. מקורן של ההשמצות בהתנהגותו של ההורה השני – ההורה המנוכר – באמצעות שטיפת מוחו של הילד בזיכרונות, באירועים וברעיונות שלא בהכרח התרחשו. בניסיון לרצות את ההורה המנוכר, הילד מוסיף מעצמו למסע ההשמצה. ההסתה מצד ההורה ותרומו העצמית של הילד המנוכר מייחדים את התסמונת ממצבים אחרים של סירוב לקשר. ממשיכו של גרדנר מדגישים כי אם ההורה המנוכר התעלל או הזניח את הילד, אזי העוינות שהילד חש כלפי ההורה המנוכר נתפסת כמוצדקת, ואין לראות מצב זה כתסמונת ניכור הורי.⁵

הגדרתו של גרדנר את הניכור ההורי כתסמונת זכתה בעבר וזוכה גם כיום לביקורת רבה. המתנגדים מכירים בתופעת הניכור ההורי, אך מסרבים להכיר בה כתסמונת פסיכיאטרית של הילד. התנגדות המבקרים מעלה טענות בדבר בעיות בתוקף ובמהימנות וטענות על פרשנות מצומצמת של התופעה והגורמים להופעתה.⁶ גורמים רשמיים בעולם אינם מכירים כיום באופן פורמלי בניכור הורי כתסמונת. ארגון הבריאות העולמי (WHO – World Health Organization), האיגוד האירופי לפסיכותרפיה (EAP – European Association for)

⁴ R.A. Gardner, Recent trends in divorce and custody litigation, 29(2) American Forum 3. 1985; Gardner, R. A. Parental alienation syndrome vs. parental alienation: which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes?, American Journal of Family Therapy, 30(2), 2002, 93-115.

⁵ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב. 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

⁶ מתנגדי התיאוריה טוענים כי אין הוכחות אמפיריות שבמצבי ניכור בהם ילד מסרב לפגוש בהורה שאינו המשמורן העיקרי שלו, האשם הוא בהורה השני. נטען כי הבסיס המדעי של התיאוריה אינו נכון ואינו ניתן להוכחת סיבתיות, שכן מקור התסמינים אינו אחיד וניתן להסבירם בדרכים רבות אחרות. עוד נטען כי מאמריו וספריו פורסמו באופן עצמאי ולכן לא עברו ביקורת עמיתים לבחינת הבסיס המדעי והמתודולוגי של טענותיו. טענה נוספת מתייחסת לכך שהמונח תסמונת רואה בניכור כבעיה רפואית. משכך עליה להשתמש בכלי אבחון רפואיים, מה שלטענתם לא קיים בתיאוריה זו

שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב. 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

O'Donohue, W., Benuto, L. T., & Bennett, N. Examining the validity of parental alienation syndrome. Journal of child custody, 13(2-3), 2016, 113-125.

APA – American Psychiatric Association) ⁷ והאגודה הפסיכיאטרית האמריקאית (Psychiatry and Statistical Manual of Mental Disorders), האחראית על ספר האבחנות הפסיכיאטריות האמריקאיות (DSM5 – Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), ⁸ לא הכירו בניכור ההורי כתסמונת.

נציין כי למרות שהגורמים הממסדיים האלה אינם מכירים בניכור הורי כתסמונת, חוקרים מצאו כי יש בתי משפט בעולם שהכירו בכך וייתכן שכיום מכירים בכך פחות. ההכרה בניכור כתסמונת מובחנת משליכה על החלטות שיפוטיות, כגון הרחקה מהורה הנתפס כמנכר, ומאפשרת להביא עד מומחה שיעיד על כך שזהו אכן המצב. ⁹ בישראל, בשנת 2002 בג"ץ נסמך לראשונה בפסיקתו על גישתו של גרדנר בנושא תסמונת הניכור ההורי, ובעקבות זאת הסתמכו עליה פסקי דין נוספים בהמשך. ¹⁰ עם זאת, לאחרונה ניתנו פסקי דין המקבלים את הביקורת על גישתו של גרדנר ומעדיפים לבסס את פסיקתם על תיאוריות חלופיות. ¹¹

ב. ניכור הורי כניכור המונחה על ידי הורה

כאמור, יש הרואים את תופעת הניכור ההורי כ"ניכור מונחה הורה" – מצב שבו ילד מנכר את אחד מהוריו כיוון שהוא מושפע במודע ושלא במודע מההורה השני המשמיץ את ההורה המנוכר. במצב כזה הילד נתפס כמוסת שעובר שטיפת מוח, ומאופיין בחוסר מחשבה וביקורת עצמית ואף בתפיסת מציאות לקויה ובכעס ואיבה כלפי ההורה המנוכר ללא עיגון במציאות. ¹²

⁷ [A Statement from the European Association for Psychotherapy \(EAP\) on the concepts of 'Parent Alienation Syndrome' \(PAS\) and 'Parental Alienation'](#)

⁸ Bernet, William, von Boch-Galhau, Wilfrid, Baker, Amy J. L. and Morrison, Stephen L, 'Parental Alienation, DSM-V, and ICD-11', The American Journal of Family Therapy, 38: 2, 2010, 76 – 187.

⁹ [הכרעות דין בנושאי ניכור הורי, האתר של ד"ר ורשק](#) (ממשיך דרכו של גרדנר): רשימה של פסקי דין במדינות בארה"ב, אנגליה, אוסטרליה, גרמניה וישראל המכירים בתסמונת הניכור ההורי; בצרפת הוכרז על ידי שרת משפחות הילדות וזכויות הנשים כנגד בתי המשפט, כי אין להשתמש במונח ניכור הורי ותסמונת ניכור הורי. שימוש במושג משמש לערעור אמינותן של נשים ורצונותיהם של ילדים וכתוצאה מכך מונע הכרת הנשים והילדים כקורבנות אלימות ותורם לכך שילדים חשופים לאלימות גם לאחר הגירוש: [התכנית למאבק בכל סוגי אלימות נגד נשים 2017-2019](#). משרד משפחות הילדות וזכויות הנשים בצרפת; [אתר הסנאט הצרפתי](#). תרגום מצרפתית: [שמונה שלבים ביצירה של ניכור הורי](#) בתוך <http://megged.co.il> כניסה ב-2 בספטמבר 2019. תודה לד"ר אילה אליהו על הסיוע באיתור והבנת המקורות.

O'Donohue, W., Benuto, L. T., & Bennett, N, [Examining the validity of parental alienation syndrome](#). Journal of child custody, 13(2-3), 2016, 113-125; Smith, [Parental Alienation Syndrome: Fact or Fiction? The Problem with Its Use in Child Custody Cases](#), 11 U. Mass. L. Rev. 64, 2016.

¹⁰ רע"א 3009/02 פלוני נ' פלוני פ"ד נו 872, 2002.

¹¹ תמ"ש 5075-04-15 פלוני נ' פלוני מיום 23 במאי 2018; תמ"ש 2533-05-15 ואח' נ' ב', 31 במרץ 2019.

¹² M. Lee & N.W. Olesen, Assessing for Alienation in Child Custody and Access Evaluations, 39 Fam. Ct. Rev. 2001, 282-294; Johnston, J. R., & Kelly, J. B, [Rejoinder to Gardner's "Commentary on](#)

לאחרונה בתי משפט
בישראל מבקרים את
גישת תסמונת הניכור
ההורי, ומעדיפים
לקבל החלטות על
סמך גישות אחרות
המסבירות את
התנהגות ההורים
והילדים במצבי ניכור.

ניכור מונחה הורה
ניתן להסבר על ידי
צרכי הרגשיים
והפסיכולוגיים של
ההורה המנכר
המשפיעים על הילד.

יש מגוון סיבות למצבים שבהם ילד מתנכר לאחד מהוריו בשל השפעת ההורה השני. אחת הסיבות המרכזיות היא **נסיין של אחד ההורים להשפיע על הסדרי משמורת וראייה באמצעות השפעה על הילדים**. מצב כזה יכול להופיע גם על רקע **הורות פתוגנית והצורך של ההורה להתאים את הילד לצרכי הרגשיים והפסיכולוגיים**.¹³ הורות כזו, היוצרת מחשבות שווא ותחושת קורבנות אצל הילד, משפיעה באופן שלילי על הילד ועשויה לנבא הפרעות רגשיות ורפואיות אצלו, וכן הפרעת תקשורת תגובתית שבה הילד מתקשה או נכשל ביצירת התקשרות וחיבור עם ההורה. הפרעה זו קשורה לתפקוד הורי לקוי כגון גוננות יתר על הילד, הפעלת לחץ מתמשך ומתגבר, שליטה הורית לא מותאמת, איום פיזי ואלימות, ייחוס כוונות שליליות לזולת ורגשות של עצבות, אפתיות וכעס כלפי הזולת. **אבחון הורות פתוגנית מבוסס על תיאוריית ההתקשרות ועל תיאוריות נוספות ותיקות, והיא מוכרת במדריך האבחנות הפסיכיאטריות האמריקאי** (DSM-5) בסעיפים (61.20) Parent-child relational problem ו- (61.29) child affected by parental relationship distress.¹⁴ **במצבי ניכור, הפתולוגיה של ההורה באה לידי ביטוי ביצירת ניכור כלפי ההורה השני.**

לפי צ'ילדרס (חוקר המצוטט בפסקי דין של בתי המשפט לענייני משפחה בהקשר של הורות פתוגנית), כדי לקבוע אם יש או אין מצב של ניכור יש לבחון את קיומם של שלושה אינדיקטורים: 1. שיתוק או דיכוי חמור של מערכת ההתקשרות של הילד עם ההורה המנוכר; 2. הופעת חמישה מאפיינים נרקיסיסטיים בהתנהגות הילד: גרנדיוזיות, היעדר אמפתיה, תחושת "מגיע לי", עליונות ויהירות ופיצול רגשות; 3. מחשבות שווא מקובעות או כפייתיות הנוגעות לתחושת קורבנות למרות ראיות סותרות. לעיתים קיימת גם חרדה מפני ההורה המנוכר. נטען כי בהינתן ניכור הורי מוכח, קשה לטפל בו כל עוד לא תפחת אינטנסיביות הקשר עם ההורה המנכר.¹⁵

במאי 2019 אושרה גרסה חדשה לרשימה הבין-לאומית של ארגון הבריאות העולמי לסיווג מחלות וגורמים המשפיעים על מצב הבריאות (ICD-11 – International Classification of Diseases) הקשור לניכור. הגרסה תיכנס לתוקף בינואר 2022, והגורם החדש בה נקרא "בעיות ביחסים בין מטפל לילד". זוהי הגדרת הגורם: "חוסר שביעות רצון משמעותי, קבוע ומתמשך בתוך יחסי

Kelly and Johnston's 'The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome'. *Family Court Review*, 42(4), 2004, 622-628.

¹³ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב. 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשב. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018; פסק דין תמ"ש 2533-05-15 ואח' נ' ב'. בית משפט לענייני משפחה בחיפה, 31 במרץ 2019.

¹⁴ פסק דין תמ"ש 2533-05-15 ואח' נ' ב'. בית משפט לענייני משפחה בחיפה. 31 במרץ 2019.

¹⁵ Childress, C.A, *An Attachment-Based Model of Parental Alienation: Foundations*. Claremont, CA: Oaksong Press, 2015.

מטפל-ילד, הקשור לפגיעה משמעותית בתפקוד" (תרגום: ימ"ג). גורם זה מופיע תחת הסעיף "בעיות הקשורות למערכות יחסים". יש הטוענים כי גם הגדרה זו עשויה להסביר מצב של ניכור הורי.

יש תיאוריות נוספות המסבירות ומתארות את הניכור ההורי, כגון יחסי תלות הדדית,¹⁶ הגישה האקולוגית ותיאוריית המערכות,¹⁷ שלא כאן המקום להאריך לגביהן. **תיאוריות אלו מדגישות את הגורמים בסביבת המשפחה המשפיעים על היווצרות הניכור ההורי. עוד הן מדגישות כי אין לעסוק בחיפוש אשמה של אחד ההורים, אלא יש להתמקד באבחון המערכת המשפחתית כולה ובמציאת הטיפול הטוב ביותר לכל בני המשפחה.** חוקרים אלו מראים כיצד שיעור ניכור של הורים בהליכי גירושין מבטאים התנהגויות מנכרות, אבל רק אחוז נמוך מהילדים מפתחים ניכור הורי. מנגד יש ילדים שמפתחים התנהגויות ורגשות של ניכור בלי שהוריהם מבטאים התנהגויות מנכרות. הסבר אחר עוסק בכך שגם בתהליכי פרדה ידידותיים, ניכור הורי יכול להתקיים בדרגה קלה מצד אחד ההורים, למשל כאשר ההורים משתפים ומערבים את הילד בסכסוך, לעיתים שלא במודע, או משתמשים באינטונציה מסוימת כלפי ההורה השני בלי משים. מקרה כזה, במיוחד כאשר הוא מתרחש אצל שני ההורים במקביל, מעיד על מורכבות התופעה והיבטיה השונים.¹⁸

ג. ניכור הורי ככישלון קשר שקיים לו הסבר

כאמור, הגישה הרואה בניכור הורי תופעה שאינה בהכרח מונחית הורה מתייחסת למצבים שבהם הבחירה של הילד לנתק את הקשר עם אחד מהוריו נתפסת ככזו אשר יש לה הסבר. נציג להלן הסברים עיקריים לתופעה זו:¹⁹

- אחת הסיבות העיקריות לניתוק קשר, המחייבת בדיקה מעמיקה, היא **התעללות מכל סוג שהוא בילד או בהורה השני**. פגיעה בתוך המשפחה, גם אם אינה ישירות

¹⁶ Harman, J. J., Bernet, W., & Harman, J, Parental Alienation: The Blossoming of a Field of Study. Current Directions in Psychological Science, 28(2), 2019, 212-217.

¹⁷ Polak, S., & Saini, M, Children resisting contact with a parent postseparation: Assessing this phenomenon using an ecological systems framework. Journal of Divorce & Remarriage, 56(3), 2015, 220-247.

¹⁸ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב. 2019;

Johnston, J. R., & Kelly, J. B. Rejoinder to Gardner's "Commentary on Kelly and Johnston's 'The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome'", Family Court Review, 42(4), 2004, 622-628; Harman, J. J., Bernet, W., & Harman, J, Parental Alienation: The Blossoming of a Field of Study. Current Directions in Psychological Science, 28 (2), 2019, 212-217; M. Lee & N.W. Olesen, Assessing for Alienation in Child Custody and Access Evaluations, 39 Fam. Ct. Rev. 2001, 282-294.

¹⁹ שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב. 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשב, מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

ניכור מונחה הורה
נוצר על רקע המצב
המשפחתי והסביבתי
ואינו מושפע רק
מהתנהגות ההורה
המנכר.

בילד המתנכר, יכולה להסביר את הניכור, וטיפול בה יהיה שונה מטיפול בניכור המושפע מאחד ההורים.

• הסבר אחר לניכור הוא **הרצון והצורך של הילד להזדהות עם אחד מהוריו**. הזדהות זו נתפסת כנורמטיבית מבחינת התפתחות הילד. תופעת הלוואי של הזדהות זו עלולה להיות התנכרות להורה השני.

• הסבר נוסף מתמקד בקיום של קשר טוב של הילד עם אחד ההורים, וקשר פחות טוב עם ההורה השני. הקשר החיובי יכול להתבסס בשל מזג דומה, מגדר, סגנון הורות, תכונות אופי ועוד. מנגד, יכול להיות שמלכתחילה היה פחות קשר עם ההורה השני, והדבר התעצם עקב הפרדה.

• **פעמים רבות, יחסים קודמים בלתי מספקים בין הילד להורה המנוכר מודגשים ומחריפים במצבי קונפליקט**. נסיון קודם לקשר, שנתפס כמאכזב או לא מספק, או הורה הנחוזה כלא יציב ופגוע רגשית בעצמו, ימנעו פעמים רבות המשך קשר לאחר פרדת ההורים.

• **הורה הנתפס בעיני הילד כחלש יותר בקונפליקט ההורי, עלול לגרום לילד לחשוש לעזוב אותו ולרצות להגן עליו**, ולכן להתנגד לקשר עם ההורה השני.

• **ילדים צעירים יכולים לחוש חרדת נטישה מהאם**, ולכן ייצמדו אליה ויסרבו ללכת עם האב. התנהגות העשויה להיחשב כטבעית מבחינה התפתחותית, במיוחד על רקע משבר משפחתי מורכב כגון גירושים עם קונפליקט ברמה גבוהה.

• **ילדים בגיל ההתבגרות יכולים לנתב את ההתנגדות הטבעית המבוטאת בשלב התפתחותי זה כלפי אחד ההורים, כתגובה לפחד ולחוסר היציבות שהקונפליקט ופירוק המשפחה מעורר**. פעמים רבות ההתנגדות תופיע לקראת נישואים שניים או זוגיות חדשה של אחד מההורים.

• ניכור הורי יכול להיות מוסבר גם בצורך של הילד להיקשר להורה שלפי הרגשתו נותן לו תמיכה בזמן תהליך הגירושים הקשה. מצב כזה נתפס כמנגנון הסתגלות טבעי של הילד.²⁰

בעקבות הסברים אלו, רבים טוענים כי יש להתייחס למצבי ניכור שונים כאל בעיה בקשר בין ההורה לילד, קושי בקשר או **כישלון של הקשר**, ורק לניכור מונחה הורה יש להתייחס כאל ניכור

על פי המצדדים בגישה זו, ניכור הורי יכול להופיע גם ללא השפעה של הורה מנכר.

²⁰ שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019.

המתנגדים לשימוש
במושג "ניכור הורי"
טוענים כי הוא מעצים
את המתח המשפחתי
ואינו מתייחס
להיבטים המורכבים
של התופעה, ולכן
עדיף לדעתם
להשתמש במושגים
"קשיי קשר" או
"כישלון קשר".

הורה המנכר באופן
משמעותי את ילדו
יכול לגרום לו נזקים
משמעותיים.

הור".²¹ המינוח "כישלון קשר" נתפס כניטרלי, והוא אינו מאשים את אחד ההורים בהתנגדותו של הילד לקשר עם ההורה השני. **מושג זה מאפשר להסתכל על התמונה הרחבה ולבחון מה הם הגורמים לכישלון הקשר וכיצד ניתן לסייע לילד. יתרה מכך, נטען כי השימוש ההולך וגובר בביטוי "ניכור הורי", במיוחד בקרב משפטים, מוסיף מתחים ומעצים את הקונפליקט ההורי ואת הלחץ על הילד, ואף גורם לבזבוז זמן ומשאבים בדיונים. יש הטוענים שיש להימנע או לבחון בקפידה מתי להשתמש במושג זה, כיוון שלעיתים דווקא הורים מתעללים משתמשים בו במטרה לקעקע את אמינותן של נשים המתלוננות על התעללות בהן או בילדיהן בדיונים לקביעת משמורת, בטענה כי ההאשמות באלימות הן האשמות שווא.**²²

2. השלכות אפשריות של ניכור הורי

לניכור ההורי השלכות רבות על מצבו הרגשי והנפשי של הילד, והוא עלול לגרום לילד נזקים רגשיים והתפתחותיים, בין שזהו ניכור מונחה הורה ובין שזהו כישלון קשר בלבד. בראש ובראשונה הפגיעה היא מאובדן אחד ההורים. לפי מחקרים שונים, אובדן מסוג זה נחוזה לעיתים כקשה יותר מאובדן של הורה שאינו בחיים. אומנם הילד מסרב לקשר עם ההורה, אבל הוא חי בקונפליקט בין רצונו לקשר חם ואוהב עם אותו הורה לבין ההחלטה להתרחק ממנו. בנוסף לכך, במקרים שיש הורה מסית, ההורה המסית מתעלם מתפקידו של ההורה המנוכר בגידול הילד, ובכך גורם לניתוק הקשר הפסיכולוגי שהיה יכול להועיל רבות לילד, ולניתוק הקשרים עם בני המשפחה המורחבת. כך הילד מאבד דמות שהיא מקור לאהבה, ליציבות ולקשר איכותי. **הניכור ההורי אינו מאפשר התייבבות מחדש של המערכת המשפחתית לאחר הפרדה, ומשאיר את הילד בחוסר יציבות ובעימות תמידי.**²³

במקרה שההורה מסית את הילד, ההסתה גורמת לילד לתפוס את העולם באופן דיכוטומי וקיצוני של "טוב" מול "רע", וכך גם מתגבשת זהותו העצמית והוא מתקשה לקבל מורכבויות. מחקרים הראו כי **ילדים שחוו ניכור הורי היו בסכנה לפגיעות נפשיות-רגשיות** כגון דיכאון, חרדת

²¹ ענת שגב, עו"ס, מרכזת הקשר כנסת-ממשלה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 12 בדצמבר 2017. בתוך: רבינוביץ, מ' (2017). ניכור הורי ופעילות מרכזי קשר הורים-ילדים. מכתב לח"כ יפעת שאשא ביטון יו"ר הועדה לזכויות הילד. מרכז המחקר והמידע של הכנסת. אושרר כמידע מעודכן ב- 29 באוקטובר 2019; פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשר. נקודת מפגש, גיליון 15, מכון חרוב, 2018.

²² רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר-אילן, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 4 באוגוסט 2019.

²³ גוטליב, ד, תסמונת הניכור ההורי. רפואה ומשפט. גליון מס 31, 2004; שרון פרילינג. ניכור הורי. בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר, מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

Meier, Joan S. and Dickson, Sean and O'Sullivan, Chris and Rosen, Leora and Hayes, Jeffrey, Child Custody Outcomes in Cases Involving Parental Alienation and Abuse Allegations. GWU Law School Public Law Research Paper No. 2019-56, 2019.

הסתת ילד נגד הורה
משפיעה על הילד הן
בעיות החשיבה
ותפיסת המציאות, הן
באובדן הורה ומקור
לתמיכה.

נטישה, הערכה עצמית נמוכה, תחושה שאינם ראויים לאהבה, קושי בהתקשרות, תקשורת חרדה, בעיות שליטה בדחפים, רמה נמוכה של אמפתיה, פיתוח דעות נוקשות, ביסוס דעות על רגש ולא על עובדות, מניפולטיביות, אגרסיביות, התנהגות פרועה, חוסר כבוד לנורמות חברתיות ולסמכות והיעדר תחושת חרטה או רגשי אשמה.²⁴ בעיה נוספת שעלולה להיווצר כהשלכה של הניכור היא שנאה או התנגדות כלפי מגדר אחד.²⁵ **לניכור עלולות להיות השלכות רחבות יותר, כגון מצוקה כלכלית של ההורה המשמורן והיעדר השגחה הורית מספקת.** נדגיש כי במחקרים שהעלו את ההשלכות האלה יש בעיות מתודולוגיות, בעיקר משום שקשה להפריד בין השפעות הקונפליקט ההורי כשלעצמו לבין השפעות הניכור, ובשל הבעיות שצוינו ביחס להגדרה של ניכור הורי.

3. עקרונות באבחון ובטיפול בניכור הורי

3.1. אבחון

למרות חילוקי דעות לגבי דגשים באבחון, יש הסכמה גורפת בין החוקרים והמטפלים על כך שיש לקיים אבחון של הילד וסביבתו לפני ההחלטה על דרכים לטיפול בניכור. במקביל לאבחון הילד יש להתייחס גם להתנהגות ההורה כדי להוכיח שיש ניכור.²⁶ **יש חשיבות רבה לבדיקה אם קיימת אלימות מכל סוג שהוא במשפחה ולבחינה מעמיקה של הסברים אפשריים אחרים לניכור,** וכן לבחינת השאלות מה קרה לפני הליך הגירוש והאם המצב באמת השתנה. לבסוף, אם יש חשד לניכור מכון על ידי אחד ההורים, האבחון צריך לכלול הבאת הוכחות לכך שההורה מנכר באופן ישיר את ההורה השני, או לכל הפחות להראות כיצד הניכור משתמע מהתנהגות ההורה.²⁷

²⁴ פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשה, נקודת מפגש. גיליון 15. מכון חרוב. 2018.

²⁵ ד' גוטליב, תסמונת הניכור ההורי, רפואה ומשפט, גיליון מס 31, 2004; שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשה. מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018;

Gardner, R. A, Parental alienation syndrome vs. parental alienation: which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes?. American Journal of Family Therapy, 30(2), 2002, 93-115.

²⁶ Gardner, R. A, Parental alienation syndrome vs. parental alienation: which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes?. American Journal of Family Therapy, 30(2), 2002, 93-115.

²⁷ רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר-אילן, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 4 באוגוסט 2019; אתר יחידת הסיוע שעל יד בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה, כניסה: 4 ביולי 2019.

3.2. טיפול

מסקירת הספרות העוסקת בעקרונות טיפוליים במצבים של ניכור הורי עולה שיש עקרונות כלליים אשר לגביהם קיימת הסכמה בקרב חוקרים בעלי גישות שונות, ומנגד יש עקרונות שלגביהם שוררת מחלוקת חריפה. יש הסכמה על כך שצריך לשלב היבטים משפטיים וטיפוליים והתערבות מוקדמת, כמוצג להלן.

א. שילוב של היבטים משפטיים וטיפוליים

כפי שנראה בהמשך, דרכי הטיפול העיקריות בתופעת הניכור ההורי משלבות היבטים משפטיים והיבטים טיפוליים. בהיבט המשפטי, בית המשפט דן בשאלות האם קיים ניכור, מה מידת חומרתו, מה הכלים המשפטיים שראוי לנקוט בכל מקרה – למשל קנסות על אי-שמירה על הסדרי ראייה או שינויים בהסדרי הראייה – והאם לחייב השתתפות בטיפול. בהיבט הטיפולי, גורמי הטיפול מחליטים אילו טיפולים יכולים להיות יעילים ובאיזה הרכב משפחתי. כך נדרשת המערכת הטיפולית לשאלה האם טיפול משפחתי רגיל יהיה יעיל, או שמא יש ליצור דרכי טיפול חדשות, כמו טיפול בתנאי מחנה או סדנאות מידע, לעידוד שיתוף פעולה בין ההורים ולהבנת ההשלכות של הניכור על הילדים.

ב. התערבות מוקדמת

כפי שצוין קודם, מוסכם כי ככל שהניכור מתמשך כך קשה יותר לטפל בו, ולכן נדרשת התערבות מהירה תוך נקיטת צעדים לבירור מעמיק של המצב המשפחתי, כדי למנוע את המשך הניכור והחמרתו.

עם זאת, אין הסכמה לגבי צעדי טיפול קיצוניים והעברת משמורת:

ג. צעדי טיפול קיצוניים והעברת משמורת

התומכים בגישתו של גרדנר טוענים כי מטרת הטיפול במצבים הקלים והבינוניים של הניכור היא לחזק את הקשר בין ההורה המנוכר לילד, לעיתים על חשבון ההורה המנוכר.²⁸ בדרגה הקשה, ממשיכו של גרדנר רואים בהתנהגות ההורה המנוכר התעללות רגשית בילד, ולכן ממליצים על נקיטת צעדים מרחיקי לכת מצד בית המשפט, עד כדי ניתוק הילד מההורה המנוכר והעברתו למשמורת ההורה המנוכר, או הוצאתו לסידור חוץ-ביתי.²⁹ כאמור, כלפי גישתו של

²⁸ Gardner, R. A, *Family therapy of the moderate type of parental alienation syndrome*. American journal of family therapy, 27(3), 1999 195-212; Gardner, R. A., Sauber, S. R., & Lorandos, D. (Eds.), *The international handbook of parental alienation syndrome: Conceptual, clinical and legal considerations* (Vol. 1108). Charles C Thomas Publisher, 2006.

²⁹ Gardner, R. A, *Family therapy of the moderate type of parental alienation syndrome*. American journal of family therapy, 27(3), 1999, 195-212; Gardner, R. A., Sauber, S. R., & Lorandos, D. (Eds.),

נקיטת צעדים
מרחיקי לכת, כגון
העברת משמורת או
הוצאת ילד מהבית,
מבוססת ברובה על
גישה שלא התקבלה
במסד
הפסיכיאטרי-רפואי,
ואף עלולה להיות
טראומתית ומסוכנת
במקרים שיש בהם
אלימות שלא אותרה.

גרדנר הושמעה ביקורת רבה, אשר הדגישה את הבעיות המתודולוגיות והפרשניות בגישתו. גישתו אף אינה מוכרת על ידי הגופים הבין-לאומיים המרכזיים.

על פי המתנגדים לגישתו של גרדנר, **הטיפול צריך להתמקד בחיזוק הקשר עם ההורה המנוכר, שלא על חשבון ההורה המנוכר**. בנוסף לכך, הטיפול יכול ליצור שיתוף פעולה בין ההורים ולהעלות למודעותם את החשיבות של המעורבות של שניהם בחיי הילד, ובכך לסייע להם לתמוך האחד בהורות של השני.³⁰ **עוד נטען כי העברת הילד למשמורת של ההורה המנוכר יכולה ליצור אצלו טראומה משמעותית**. העברת הילד למשמורת אצל אדם הנתפס בעיניו כשליילי יכולה להיות קשה מאוד. כמו כן, פרדה מהורה אוהב ואכפתי שעימו יש לו קשר משמעותי תולשת אותו מהעוגנים ומהיציבות שיש לו, ועלולה לערער את מצבו הנפשי.³¹ עוד מדגישים חוקרים ומטפלים כי **העברת משמורת עלולה להיות בעייתית ואף מסוכנת במצבים שיש אלימות במשפחה שלא אותרה**.³²

4. מדיניות הטיפול בניכור הורי בישראל

4.1. חקיקה

למעט הצעת חוק שנציג בהמשך, לא ידוע על חקיקה בישראל המתייחסת באופן ישיר לניכור הורי. עם זאת, אחד הכלים המשפטיים לטיפול בסכסוכי גירושין בקונפליקט גבוה הוא **החוק להסדר התדייניות בסכסוכי משפחה** (הוראת שעה), התשע"ה-2014. חוק זה מחייב בני משפחה בסכסוך להגיע לעד ארבעה מפגשים עם עובדת סוציאלית של יחידת הסיוע של משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה) שליד בית המשפט לענייני

The international handbook of parental alienation syndrome: Conceptual, clinical and legal considerations (Vol. 1108). Charles C Thomas Publisher, 2006; Warshak, R, Parental alienation: Overview, management, intervention, and practice tips. J. Am. Acad. Matrimonial Law, 28, 2015, 181.

³⁰ D. Darnall, Parental Alienation: Not in the best interests of the children, 75 N.D.L. 1999, REV.323. בתוך: שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019.

³¹ שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר, מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

Dallam, S., & Silberg, J. L, Recommended treatments for "parental alienation syndrome" (PAS) may cause children foreseeable and lasting psychological harm. Journal of child custody, 13(2-3), 2016, 134-143.

³² רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר-אילן, מענה לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 4 באוגוסט 2019.

Lapierre, S., & Côté, I, Abused women and the threat of parental alienation: Shelter workers' perspectives. Children and Youth Services Review, 65, 2016, 120-126;

משפחה ובתי הדין הרבניים (להלן: יחידת הסיוע), לקבלת מידע ולהערכת המצב המשפחתי (פגישת מהו"ת – מידע, הערכה ותיאום). מטרת החוק לצמצם עד כמה שניתן התדיינויות משפטיות ולעודד הגעה ליישוב הסכסוך בדרך של הסכמות וגישור או הפניה לטיפול בבני המשפחה. בדיווחים השנתיים לכנסת, המחויבים על פי החוק, דווח כי בשנת 2017 חלה ירידה משמעותית של כ-50% בהיקף התובענות בענייני משפחה המוגשות לבית המשפט למשפחה ולבתי הדין הדתיים.³³ כמו כן, מחקר הערכה לבדיקת יעילות החוק, שנערך לבקשת משרד הרווחה, מצא השפעות חיוביות משמעותיות של הפגישות ביחידת הסיוע על הסכסוכים המשפחתיים ופיתרם.³⁴ לקראת פקיעת תוקף הוראת השעה, הוציא משרד המשפטים תזכיר חוק לקביעת החוק בהוראת קבע.³⁵

4.2. הצעות חוק ודיונים נוספים בכנסת

בפברואר 2018 עברה במליאת הכנסת בקריאה טרומית **הצעת חוק הבטחת קשר בין ילדים להוריהם, התשע"ח-2018**, ביוזמת חברת הכנסת רויטל סויד ובתמיכת משרד המשפטים, המשרד לשוויון חברתי ומשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים.³⁶ הצעת החוק רואה בקשר עם ההורים זכות בסיסית של ילדים. בהצעה מצוין לגבי הגירושים כי "הליך מורכב זה משפיע על התא המשפחתי כולו, ומביא לא אחת לכך שהילד מסרב ליצירת קשר עם אחד ההורים. סירוב זה לעיתים נוצר מעצמו, ולעיתים נוצר כתוצאה מהתנהגות אחד ההורים. מלבד הפגיעה בזכות הבסיסית של הילד, מצב דברים זה מסב נזק חמור להתפתחותו הרגשית התקינה של הילד". **משכך, מטרת הצעת החוק להקנות כלים להתמודדות עם מצב זה, ובהם:** קביעת הליך ייעודי וסדרי דין מקוצרים וייחודיים לטיפול בתופעה; הקמת מערך מומחים ייעודי המורכב ממטפלים המתמחים בתחום, שיגישו לבית המשפט חוות דעת הכוללת אבחון של מערכת היחסים בין הילד להורה ויציעו דרכי טיפול; שמיעת רצונותיו של הילד על ידי בית המשפט; חיוב ההורים והילד בהשתתפות בסדנאות ובתוכנית טיפולית; הטלת קנסות והכרזת

³³ בתקופה שבין 7.2016 לבין 10.2017, 49.6% מהמשתתפים במפגשי מהות הכריזו שלא הגיעו להסכמה על המשך יישוב הסכסוך. 35.7% הכריזו שהסכסוך הסתיים או שמעוניינים בהמשך יישוב הסכסוך בהסכמה. 14.6% לא השיבו טופס המשך טיפול; דווח לוועדת חוקה חוק ומשפט עדכון לקראת הדיון ביום 13.11.17, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מינהל סיוע לבתי משפט ותקון, שירות יחידות הסיוע שליד בתי"מ לענייני משפחה ובתי"ד הדתיים. נובמבר 2017.

³⁴ טלי באייר טופולסקי ויואה שורק, **יישום חוק המהו"ת היחידות הסיוע- מחקר ארצי**, מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, 2019.

³⁵ תזכיר חוק מטעם שרת המשפטים, **הצעת חוק להסדר התדיינויות בסכסוכי משפחה, התשע"ט-2019**. סימוכין: 803-99-2018-097707.

³⁶ הכנסת ה-20, דברי הכנסת, ישיבה 317, 28 בפברואר 2018.

הצעת חוק מבקשת
לתת כלים משפטיים
וטיפוליים
להתמודדות עם
מצבי ניכור וטרור
ניכור.

"קטין נזקק" לצורך הוצאת הילד ממשמורת הוריו. הצעת החוק לא קודמה להכנה לקריאה ראשונה בוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת.

בכנסת ה-20 התקיימו בוועדה לזכויות הילד של הכנסת שני דיונים בנושא הטיפול בניכור הורי. במרץ 2018 התקיים הדיון האחרון בנושא, ובו הועלו כמה הצעות לצמצום הבעיה: הכרה בניכור הורי כהתעללות, על כל המשתמע מכך; השתתפות קנסות מינהליים על הורה המפר החלטה בדבר זמני שהות של הילדים עם ההורה השני; החלטה על זמני שהות אוטומטיים עוד בשלב שבו ההורים פרודים ובטרם חתימה על הסכם הגירושין; גיוס גורמי רפואה³⁷ וחינוך, כך שברגע שיש חשד שילד מצוי בסכסוך בין הורים שיש בו אלמנטים של ניכור הורי, הדבר ידווח לעו"ס; חינוך בנושא חשיבות ההורות והאחריות המשותפת לילדים.³⁸ בנוסף לכך, הוועדה קראה למשרד הרווחה לערוך מחקר שיבחן את עמדתו ומצבו של הילד נוכח התערבויות טיפוליות ומשפטיות שונות; לפעול להתערבות מיידיית במצבים שבהם ילדים מצויים בסכסוך בעל אלמנטים של ניכור הורי וללוות את ההתערבות במחקר; להגדיר כ"ילדים בסיכון" ילדים הנתונים בסכסוך שיש בו אלמנטים של ניכור הורי. הוועדה גם קראה למשרד הרווחה, למשרד לביטחון פנים ולמשרד המשפטים להתייחס לטענות בדבר תלונות שווא המוגשות במשטרה על ידי הורה אחד נגד ההורה השני כשהם בסכסוך גירושין.³⁹

4.3. בתי משפט לענייני משפחה

מסמך זה איננו מסמך משפטי, ומכאן שהוא אינו עוסק בניתוח פסיקה או בפרשנות משפטית של הנושא. עם זאת, כיוון שהדיון על מדיניות הטיפול בניכור הורי עוסק גם במדיניות בתי המשפט בנושא, נביא להלן התייחסות לתדירות השימוש במושג "ניכור הורי" בפסיקה, ואחריה התייחסות קצרה לשני היבטים: מדיניות הנהלת בתי המשפט בנוגע לנוהל לטיפול בסוגיית הבטחת קשר בין הורים לילדים; עקרונות הפסיקה הנהוגה כיום, כפי שעולים ממאמר שפרסם לאחרונה שופט בית המשפט לענייני משפחה (בדימוס).

³⁷ לעיתים במפגש עם גורמי רפואה ניכרת התנהגות ההורים הפרודים ביחס לילד ולטיפול בו כגון צעקות והאשמות על רשלנות הורית שהובילה לבעיה הרפואית, כך שדיווח על חשד לניכור יכול לסייע באיתור מוקדם של ניכור: הכנסת ה-20, הוועדה לזכויות הילד, פרוטוקול 205, תסמונת "ניכור הורי"-מאפייניה והתמודדות עמה, 6 במרץ 2018.

³⁸ ישיבת הוועדה לזכויות הילד בנושא: תסמונת "ניכור הורי" - מאפייניה והתמודדות עימה, פרוטוקול מס' 205, משיבת הוועדה לזכויות הילד, 6 במרץ 2018.

³⁹ יפעת שאשא ביטון, סכום ישיבה ישיבת הוועדה לזכויות הילד, ניכור הורי-מאפייניה והתמודדות עימה, 15 במרץ 2018.

בהתייחס לטענה כי השימוש בביטוי "ניכור הורי" בבתי המשפט הולך וגובר (אשר נזכרה לעיל וצוינה גם בתשובת משרד הרווחה שתובא בהמשך), בחנו כמה פעמים מופיע ביטוי זה בפסיקה. לשם כך השתמשנו במאגר המידע המשפטי "נבו".⁴⁰ נסייג את הממצאים בכך שזהו לא מאגר מידע רשמי של בתי המשפט, ולפיכך אינו כולל בהכרח את כל פסקי הדין שניתנו בתקופה שנבחנה. מהממצאים עולה כי אכן **חלה עלייה ניכרת בשימוש במושג "ניכור הורי" בפסקי דין של בתי המשפט בישראל (בכל הערכאות)**: בין שנת 1998, שבה נמצא פסק הדין הראשון שהתייחס למושג, לשנת 2008, היו בממוצע 2.2 פסקי דין בשנה שבהם הוזכר המושג; בין השנים 2008 ו-2016 היו בממוצע 5.1 פסקי דין בשנה שבהם הוזכר המושג. משנת 2017 יש עלייה תלולה במספר פסקי הדין שבהם מוזכר המושג ניכור הורי: בשנת 2017 היו 17 פסקי דין שבהם הוזכר המושג, בשנת 2018 היו 20 פסקי דין שבהם הוזכר המושג, ובשנת 2019 (עד אמצע חודש דצמבר) **היו 38 פסקי דין שבהם הוזכר המושג**.⁴¹ מלבד זה, נמצאה עלייה גם במספר פסקי הדין של בתי הדין הרבניים (הנכללים בנתונים שלעיל) שבהם הוזכר המושג: בשנת 2011 היה האזכור הראשון, בשנת 2015 האזכור השני, בשנת 2017 היו שלושה אזכורים, בשנת 2018 היו שניים, ובשנת 2019 היו חמישה אזכורים.

הנהלת בתי המשפט – גיבוש נוהל לטיפול בסוגיית הבטחת קשר בין הורים לילדים

לאחרונה הוחל בבית המשפט לענייני משפחה בתל אביב נוהל לטיפול במצבי ניכור הורי. נוהל זה מורה כי במצב שבו מוגשת בקשה לסעד בית המשפט בגין אי-קיום ביקורים אצל אחד ההורים, היא תועבר לשופט מוקד, והוא יקבע דיון בתוך עשרה ימים. אם הצדדים פתחו תיק לדיון בסכסוך אך לא הגיעו להסכמות ביחידת הסיוע, יירשם בהודעה לבית המשפט כי אם ייפתחו הליכים, יש לקבוע את התיק לדיון מוקדם ככל האפשר, והתיק יועבר לשופט מוקד לקיום דיון בתוך עשרה ימים. בדיון שיתקיים, במקרה שלא יגיעו להסכמות, יפנה שופט המוקד את המתדיינים לגורם טיפולי (אם יש לצדדים יכולת כלכלית, הם יופנו לגורם פרטי, ואם לא – ללשכת רווחה). הגורם הטיפולי יתבקש להגיש חוות דעת, ולו חלקית, תוך 30 יום, וייקבע דיון תוך 35 ימים. בהמשך לדוח שיתקבל יקבע שופט המוקד את המתווה הטיפולי המשפטי, כולל סנקציות על אי-קיום ההחלטה. התיק יועבר לשופט מטפל, והוא ימשיך ללוות את המשפחה.⁴²

המתנגדים לנוהל זה טוענים כי הוא עומד בניגוד לעיקרון של "משפחה אחת – שופט אחד", וכי הניסיון להגיע לפתרון מהיר על ידי שופט שלא מכיר את מכלול הסכסוך המשפחתי עלול להוביל

⁴⁰ אתר נבו, [מאגר פסיקה](#), כניסה בדצמבר 2019.

⁴¹ כיוון שהחיפוש מתייחס לפסקי דין בכלל הערכאות, הנתונים עשויים לכלול פסקי דין שניתנו ביחס לאותו תיק משפטי בערכאות שונות (במקרה של ערעור).

⁴² סג"נ מירה דהן, בית המשפט למשפחה תל אביב, מודל טיפולי בתיקי משמורת – סרבנות קשר, בית המשפט לענייני משפחה בתל אביב, דצמבר 2018.

מודל מחוז תל אביב
לטיפול בסוגיית
הבטחת קשר כולל
שופט תורן הקובע
דיון תוך 10 ימים.
מתנגדי המודל
טוענים כי אינו
מאפשר מיצוי הליך
טיפולי וברור על
אלימות במשפחה

לתוצאות קשות לילדים, ואף מעודד נקיטת צעדים קיצוניים כהוצאת הילד מביתו. עוד נטען שהמודל אינו מותיר מקום למיצוי הליך טיפולי, שיש לקבוע נוהל אחיד בכל בתי המשפט ושמודל זה לא נבחן לעומק.⁴³

לאחרונה גובש מודל שונה במחוז המרכז של בתי המשפט. מטרת המודל להתמודד עם התופעה של פגיעה בקשר בין הורה לילדו, באמצעות מתן עדיפות לאיתור מוקדם של מקרים שבהם היא קיימת ומצריכה התערבות מיידית. המודל כולל מילוי שאלון בעניינים עובדתיים, במטרה להביא בהקדם את התמונה המלאה בפני בית המשפט, כדי שיהיה אפשר לקבוע סדר עדיפות נכון בשמיעת ההליכים. בהתאם למודל, דרך פעולה זו נתונה לבחירת מגיש הבקשה בהליך. מודל זה הוקפא עד לגיבוש נוהל כלל-ארצי.⁴⁴

במענה על פנייתנו בנושא זה השיבה הנהלת בתי המשפט כי בהנחיית נשיאת בית המשפט העליון, **הפורום הארצי של סגני הנשיאים לענייני משפחה מגבש בימים אלו נוהל כלל-ארצי לטיפול בסוגיית הבטחת קשר בין הורים לילדים, המוכרת גם בשם "ניכוי הורי"**. במודל שגובש במחוז המרכז התעוררו קשיים, והוחלט להקפוא. המודל הקיים במחוז תל אביב ימשיך לפעול עד להחלת הנוהל הארצי.⁴⁵

עיקרי מאמר על עקרונות הפסיקה הנהוגים כיום

פיליפ מרכוס, שופט בית המשפט לענייני משפחה (בדימוס), מציין במאמרו כי יש לפעול במהירות במצבים של ניכור הורי. לדידו, אין זה רלוונטי אם יש או אין ניכור מכוון, **ובמצב של כישלון קשר יש לפעול במטרה להחזיר את הקשר**. לדעתו, במקרה של כישלון קשר חייב להיות ניתוק בין סוגיית המשמורת וסוגיות נוספות בתהליך הגירושים, ויש לפעול בהליך מקביל שיחייב טיפול בהורים וטיפול בילד כדי למנוע התדרדרות המצב. לדברי מרכוס, **יש לתמוך וללוות הורים מתגרשים, לאבחן ולפעול מוקדם ככל האפשר למניעת מצבי ניכור, לפני שיגיעו לפתחו של בית המשפט – מצב שפעמים רבות מנציח את הקונפליקט ומחמיר אותו**.⁴⁶

נטען כי יש להקדים התערבות ולהפריד בין הליכי משמורת לבין טיפול בניכור הורי, על מנת למנוע החמרת המצב המשפחתי.

⁴³ מרכז רקמן, נעמ"ת, מנ"ע, אמונה וויצו, מכתב לנשיאת בית המשפט העליון, [בחינה מחדש של נוהל מחוז תל אביב לטיפול במצבים של טענות בדבר ניתוק קשר בין הורה לילד](#), 11 בנובמבר 2019.

⁴⁴ עו"ד אורית במני, יועצת בכירה למינהל בתי המשפט, הנהלת בתי המשפט, ניכור הורי – מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 9 בדצמבר 2019.

⁴⁵ עו"ד אורית במני, יועצת בכירה למינהל בתי המשפט, הנהלת בתי המשפט, ניכור הורי – מכתב תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 4 בדצמבר 2019.

⁴⁶ פיליפ מרכוס, בית המשפט לענייני משפחה, [התפתחויות בטיפול השיפוטי בניכור הורי](#), ירושלים, ג' באדר ב' תשע"ט, 10 במרץ 2019.

מרכוס סוקר פסיקות של בית המשפט ומסכם את עקרונות הפסיקה הנהוגים כיום, ואלה העקרונות שבהם:⁴⁷

א. חובתו של ההורה להבטיח לילד קשר עם שני הוריו, אלא אם כן הקשר עלול לסכן את הילד.

ב. במקרה של סירוב לקשר מצד הילד, על ההורה המשמורן להוכיח כי אין במעשיו כדי למנוע קשר.

ג. לדברי השופט, הורה שאינו מאפשר קשר או אינו מעודד את קיום הקשר הוא הורה פוגעני. זוהי התנהגות בלתי חוקית, התעללות נפשית ופגיעה בהתפתחותו הרגשית, הפסיכולוגית והחברתית של הילד. בשל כך, יש מצבים שבהם יועבר הילד למשמורת של ההורה המנוכר בנוסף להתערבויות הטיפוליות.⁴⁸

ד. יש לשקול מינוי אפוטרופוס לדין עבור הילד, שייצג את רצונותיו ואת צרכיו של הילד.

ה. במקרה שיש חשש מבוסס לניכור, יש לתת צווים ברורים בדבר קשר וטיפול, למשל: חיוב השתתפות בהדרכה הורית, טיפול לילד, מפגשים במרכז קשר ומסירת דיווחים שוטפים לבית המשפט.

ו. דוגמאות לאמצעי אכיפה אפשריים כלפי הורה שאינו מציית להוראות בית המשפט: מניעת יציאה מהארץ, שלילת רישיון נהיגה, איסור שימוש בכרטיס אשראי, הטלת קנס או מאסר בגין הפרת צו שיפוטי ועוד.⁴⁹

נדגיש כי לפי המלצתם של חוקרים ומטפלים ולפי עקרונות טיפול שהוצגו לעיל, יש לנקוט כלים שיפוטניים אלו ואחרים רק אם הובאו בחשבון כל ההיבטים המורכבים הקשורים לתופעת הניכור, ובהם בחינת האפשרות של קיום אלימות במשפחה; אבחון מעמיק של הילד ומשפחתו; בחינת טיב הקשר עם ההורה המנוכר וההשלכות שעשויות להיות על הילד אם יועבר למשמורתו בעודו רואה בו דמות שלילית; השלכות ניתוק הקשר עם ההורה המשמורן, היכול להיחוו כטראומטי; החשיבות בהסתכלות על תופעת הניכור כתופעה המושפעת מכל בני המשפחה ומשפיעה על כל המשפחה. עוד נציין כי יש מחלוקת לגבי

**טיפול מיטבי בניכור
יתחשב בבדיקת רקע
מעמיקה של הילד
ומשפחתו, לרבות
בחינת האפשרות של
קיום אלימות
במשפחה ובחינת טיב
הקשר עם ההורים
לפני הגירושים.**

⁴⁷ פיליפ מרכוס, בית המשפט לענייני משפחה, [התפתחויות בטיפול השיפוטי בניכור הורי](#), ירושלים, ג' באדר ב' תשע"ט, 10 במרץ 2019.

⁴⁸ תלה"מ 46294-09-17 ל.נ. נע.ח. בתוך: מרכוס פיליפ, בית המשפט לענייני משפחה, ירושלים, [התפתחויות בטיפול השיפוטי בניכור הורי](#), ג' אדר ב' תשע"ט, 10 במרץ 2019. בפסק דין זה אף נקבע בניגוד לדעת רשויות הרווחה כי יש להעביר את הקטין למשמורת ההורה המנוכר בשל התפיסה כי מדובר בהתעללות בקטין מצד ההורה המנוכר ולא לאפשר הסתגלות הדרגתית להורה המנוכר.

⁴⁹ שם.

החובה להוכחת הניכור: יש הטוענים כי על ההורה המנוכר להוכיח שכך נעשה, ולא לדרוש מההורה המשמורן להוכיח שאין ניכור.⁵⁰

5. טיפול משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים

משרד הרווחה אמון על סיוע למשפחות במצוקה, ובתוך כך על סיוע למשפחות המצויות בסכסוך משפטי סביב גירושים. על פי פרסומי המשרד, למאבקי גירושים והתדיינות משפטיות יש השפעה הרסנית על כל המעורבים בסכסוך, ובפרט על ילדים. כל אחד מבני המשפחה זקוק למידע רב על השלכות הסכסוך על בני המשפחה ועל גורמים שיכולים לסייע בקבלת החלטות מותאמות ובמניעת הסלמה ביחסי ההורים, שעלולה לגרום נזקים רגשיים לילדים.⁵¹ עוד **מזהיר המשרד כי לילדים יש זכות לקשר עם שני ההורים.**⁵² **מובהר כי חשוב שאף אחד מההורים לא יעודד את הילד ליצור ברית נגד ההורה האחר, בשל הסכנה שבחירה באחד ההורים תגרום להתנתקות מההורה השני ובכך ייגרם לילד נזק רב.**⁵³

לפי משרד הרווחה, **ניכור הורי הוא תופעה משפחתית קשה וקיצונית, אך חשוב לדעת כי לא כל סירוב לקשר עם אחד ההורים או שניהם משמעו ניכור הורי.** המשרד מציין כי "יש סיבות אובייקטיביות שבגללן ילדים מסרבים להיות בקשר עם מי מהוריהם. לעיתים הדברים שילד שומע או חווה באמצעות אחד מהוריו עולים בקנה אחד עם תחושותיו כלפי ההורה האחר. לעיתים הילד חש באופן טבעי, בעקבות הגירושים, פגיעה, נטישה וכעס. ממקום זה קל לילד להזדהות עם ההורה הרואה את עצמו נפגע מן הגירושים ולאמץ באופן בלתי מתפשר את עמדתו. סרבנות זו של הילדים לקשר מחייבת טיפול, אולם אינה ניכור הורי".⁵⁴

במענה על פנייתנו השיב משרד הרווחה כי **משפחות המוכרות לשירותי הרווחה שאובחן בהן ניכור הורי ושמקשות להגיע להסכמה באופן עצמאי, מופנות לבית המשפט, ובהמשך מטופלות בהתאם לצווים השיפוטניים** (יצוין כי לא כל המשפחות מופנות לבית המשפט על ידי שירותי הרווחה. יש משפחות שמגיעות לבתי המשפט גם ללא מעורבות שירותי הרווחה). הערכאות השיפוטיות עשויות לערב, באמצעות צו, עובד סוציאלי לעניין סדרי דין או להפנות

⁵⁰ שרון פרילינג, **ניכור הורי**, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב. 2019;

J. B. Kelly & J.R. Johnston. The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome, 39 FAM. Ct. Rev, 2009, 249-250.

⁵¹ משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, **משפחות בסכסוך משפטי**, כניסה: 2 בינואר 2019.

⁵² משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, **מידע לילדים, משפחות בסכסוך משפטי**, כניסה: 2 בינואר 2019; תקנות עבודה סוציאלית 3.20: תפקידו ודרכי עבודתו של העו"ס לעניין סדרי דין.

⁵³ משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, **תמיד הורים, מידע להורים בהליכי פרדה וגירושין**, אוקטובר 2010.

⁵⁴ ענת שגב, עו"ס, מרכזת הקשר כנסת-ממשלה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 12 בדצמבר 2017. בתוך: מריה רבינוביץ, **ניכור הורי ופעילות מרכזי קשר הורים-ילדים**, מכתב לח"כ יפעת שאשא ביטון יו"ר הועדה לזכויות הילד, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2017. אושר כמידע מעודכן ב-29 באוקטובר 2019.

לפי משרד הרווחה,
ניכור הורי הוא תופעה
משפחתית קשה
וקיצונית, אך לא כל
סירוב לקשר עם אחד
ההורים או עם שניהם
משמעו ניכור הורי.

לטיפול באחת ממסגרות הטיפול בקהילה – בעיקר מרכזי הקשר ותחנות לטיפול זוגי ומשפחתי. עוד מדווח כי המשרד נתקל בעלייה בשימוש במושג ניכור הורי בתביעות המוגשות על ידי הורים לערכאות השיפוטיות.

משרד הרווחה אינו מציע כיום מענה טיפולי ייחודי להתמודדות עם ניכור הורי, ובמענה על פנייתו נמסר כי בשנתיים האחרונות המשרד פועל לביסוס תורת עבודה סדורה, ובכללה הגדרות מדויקות של המושגים בתחום קשיי הקשר, כלי אבחון וכלי טיפול. בתהליך זה כלולות יחידות הסיוע שעל יד בתי המשפט, עובדי חוק הנוער לסדרי דין וגורמי טיפול בקהילה, והוא מבוסס על מחקר וידע אקדמי ועל פרקטיקה של העובדים בשטח. במסגרת זו התקיימה סדרת מפגשים עם אנשי טיפול ואקדמאים העוסקים בנושא בארץ, כדי ללמוד את הגישות השונות לאבחון ולטיפול. כמו כן הוקם פורום עבודה משותף לגורמים שהוזכרו לעיל, במטרה להסדיר את ההבנות המקצועיות וליצור שפה אחידה, כלי אבחון אחידים ותוכנית טיפול מותאמת. לבקשת המשרד, נכתבת סקירת ספרות ובה הגדרות מדויקות לניכור הורי וקשיי קשר וסקירה של כלי אבחון וטיפול, והיא נמצאת בשלביה האחרונים. כמו כן התקיימה הכשרה לעו"סים מחוזיים ולבכירים ביחידות הסיוע, ובהמשך תתקיים הכשרה לעובדים בשטח. נעשית עבודה לבניית כלי אבחון ופיתוח מענה טיפולי למשפחות, ומתוכננים קורסי הכשרה לעובדים.⁵⁵ עם קבלת סקירת הספרות, המשרד מתכנן לאסוף באופן סדור ושיטתי נתונים על היקף התופעה.⁵⁶

אומנם לניכור הורי אין מענה ייחודי, אך משפחות שאותרו בהן קשר וניכור הורי מקבלות טיפול במסגרת השירותים הניתנים למשפחות בסכסוך. במסגרת זו המשרד מפעיל מגוון שירותים:

- **תחנות לטיפול משפחתי ברחבי הארץ** – בשנת 2018 הפעיל משרד הרווחה 116 תחנות לטיפול משפחתי ברחבי הארץ, וטופלו בהן כ-18,000 אנשים בסוגיות של משבר משפחתי, הזנחה, אלימות במשפחה וכדומה. כ-40% מהם פנו על רקע של בעיות זוגיות ומשבר גירושין.⁵⁷ במסגרות אלו ניתן לאבחן סימנים ראשונים של כישלון קשר ולהתחיל טיפול. בשלוש השנים האחרונות משרד הרווחה מקיים בתחנות לטיפול משפחתי תוכנית פיילוט בנושא **תיאום הורי**, במטרה להרחיב את הטיפול במשפחות ובהורים

⁵⁵ מרים ספיר בן לולו, עו"ס ראשית לסדרי דין, שירות לרווחת הפרט והמשפחה, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, ניכור הורי, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 29 באוקטובר 2019.

⁵⁶ רועי בן נעים, מנהל תחום קשרי כנסת וממשל, אגף בכיר קשרי חוץ ודוברות, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, ניכור הורי, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 11 בנובמבר 2019.

⁵⁷ שם.

בשנים האחרונות
משרד הרווחה נוקט
כמה פעולות
שמטרתן לבסס תורת
עבודה סדורה
המבוססת על ידע
וניסיון לטיפול בניכור
הורי.

בתהליכי פרדה וגירושים ולסייע להם בקבלת ההחלטות השיפוטיות שהתקבלו בעניין הילדים, בפיתוח תקשורת הורית אפקטיבית ומקדמת, ביציאה ממאבק לשיח, ובמעבר משימוש במערכת המשפט ובגורמים סמכותיים לניהול ההורות להורות ללא מעורבות גורמים חיצוניים. במסגרת התוכנית הוקמו יחידות לתיאום הורי בשש תחנות לטיפול זוגי ומשפחתי. בשנת 2019, לאור ממצאי ביניים של מחקר הערכה מלווה שהעידו על שיפור משמעותי במודעות ההורים לצורכי הילדים ובהוצאתם מהעימות ההורי, התקבלה החלטה על הרחבת הפיילוט לשש רשויות נוספות לקראת שנת 2020.⁵⁸

כיום אין במשרד
הרווחה טיפול ייעודי
לניכור הורי, אך יש
התייחסות לנושא
בכמה שירותים, כגון
התחנות לטיפול
בפרט ובמשפחה,
מרכזי קשר ויחידות
הסיוע ליד בתי
המשפט.

- **מרכז קשר** – מרכז הקשר הוא מסגרת מוגנת, תומכת ומקצועית לקיום מפגשים בין הורים לילדיהם במצבים של קונפליקטים במשפחה על רקע פירוד, גירוש או אלימות.⁵⁹ על פי רוב, המשפחות מגיעות למרכזי הקשר בעקבות צו שיפוט, אך יש מקרים שמשפחות מופנות למרכז לפני קבלת צו, למשל על ידי יחידות סיוע או עובד סוציאלי מטפל. מרכז הקשר פועל מתוקף תקנון עבודה סוציאלית (תע"ס) ונותן שירותים גם למשפחות שיש בהן ניכור הורי.⁶⁰ על פי מחקר הערכה שהתפרסם בשנת 2014, מתוך המשפחות שהופנו למרכזי קשר בשל סכסוך גירוש, 5% מהילדים מסרבים ליצור קשר עם אחד מההורים. הנושא מעסיק מאוד את צוותי המרכזים. עוד צוין כי בראיונות עם אנשי הצוות עלה קושי ניכר בהתמודדות עם התסכול ועם המעמסה הרגשית בעת העבודה עם משפחות אלה.⁶¹
- **יחידות הסיוע ליד בתי המשפט** – יחידות הסיוע פועלות במסגרת החוק להסדר התדייניות בסכסוכי משפחה, שהוזכר לעיל. יחידות הסיוע פועלות על פי הפניה של שופט או דיין בתחומים האלה: אבחון וייעוץ זוגי לבירור עתיד הנישואים; סיוע בשעת משבר; סיוע בגיבוש הסכמות בין בני הזוג; תיווך והפניה לשירותי טיפול בקהילה; ייעוץ לבית המשפט ולבתי הדין; מתן סיוע למשפחות ולבית המשפט בנושא האלימות במשפחה; מידע וייעוץ לגבי ילדים בתקופת משבר הגירוש; סדנאות מידע להורים בהליכי פרדה וגירוש (ארבעה מפגשים

⁵⁸ רועי בן נעים, מנהל תחום קשרי כנסת וממשל, אגף בכיר קשרי חוץ ודוברות, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, ניכור הורי, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 11 בנובמבר 2019.

⁵⁹ אתר משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, [משפחות בסכסוך משפטי](#), כניסה: 2 בינואר 2019.

⁶⁰ [תקנון עבודה סוציאלית 3.36](#); למידע נוסף על מרכזי קשר ראו: מריה רבינוביץ, [ניכור הורי ופעילות מרכזי קשר הורים-ילדים](#), מכתב לח"כ יפעת שאשא ביטון, יו"ר הועדה לזכויות הילד, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2017, 2019; מריה רבינוביץ, [מרכזי קשר הורים-ילדים](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2018.

⁶¹ מרים נבות, הסתר פאס, הילה צדקה, [מרכזי קשר הורים – ילדים: מחקר הערכה ארצי](#), מכון ברוקדייל בשיתוף וביוזמת האגף למחקר, תכנון והכשרה והאגף לשירותים אישיים וחברתיים במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, פברואר 2014.

בני שלוש שעות);⁶² מתן סיוע לילדים להתמודדות עם המשבר, ובכלל זה יידוע המשפחה לגבי זכותו של הילד להשמיע את קולו ביחידת הסיוע או בבית המשפט בהתאם לתקנות (על פי בחירתו) והכנתו לתהליך; ניהול מאגר מומחים לצורך מינוי על ידי בית המשפט, בהתאם לצורך.⁶³

• **עובד סוציאלי לעניין סדרי דין** – המשרד מפעיל עובדים סוציאליים לעניין סדרי דין מתוקף צו בית משפט.⁶⁴ תפקידם לבצע הערכה מקצועית בסוגיות הורות, בטובתם של קטינים ובדילמות הקשורות להגנה על קורבנות אלימות במשפחה, והערכה בעניינם של אנשים הזקוקים להגנה באמצעות אפטרופוס. במקרה הצורך מתקיימת חקירה הכוללת הערכה מקצועית, המלצות וחוות דעת (תסקיר) לגבי משמורת והסדרי ראייה לקטינים שהוריהם בתהליך פירוד וגירושים.⁶⁵

נציין כי בדוח מבקר המדינה ממאי 2019 נמצא כי אף שמשרד הרווחה מפעיל כ-100 תחנות שמטרתן לספק טיפול זוגי ומשפחתי למשפחות במשבר, לרבות גירושים ופרדה כפי שצוין לעיל, התקציב מוגבל, ואין מספיק קבוצות תמיכה להורים וטיפול לילדים. בנוסף לכך נטען כי אף שהילדים חשופים ביותר לפגיעה רגשית והתנהגותית, המשרד לא קידם מענה ממוקד לילדים להורים המצויים בסכסוך גירושים בעצימות גבוהה, גם לא בתחנות לטיפול זוגי ומשפחתי. עוד צוין כי **"על אף חומרת מקרים של ניתוקי קשר בין ילדים להוריהם ושכיחותם ההולכת וגדלה, לא גיבש המשרד הנחיות ונוהלי עבודה בסוגיות של ניתוק קשר וניכור הורי"**. זאת ועוד, נמצא שההמתנה לתסקיר אורכת שנה במקום 45 יום, ומצב זה עלול להעצים את הסכסוך ואת המשבר המשפחתי ולפגוע בילדים.⁶⁶ **בתשובת משרד הרווחה למבקר נמסר כי נושא זה נמצא בעדיפות גבוהה, וכי הוגשה בקשה להרחבת התקציב. עוד צוין שמשרד הרווחה לומד את נושא כישלון הקשר והניכור ההורי באמצעות בקשה לסקירת ספרות (שחלקה יוצג להלן), פועל לגיבוש צורת העבודה ודרכי התערבות ומכשיר עו"סים לסדרי דין ועובדי**

⁶² משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, [סדנאות מידע להורים בהליכי פרדה וגירושין](#), כניסה: 2 בינואר 2019.

⁶³ משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, [משפחות בסכסוך משפטי](#), כניסה: 2 בינואר 2019.

⁶⁴ תקנות עבודה סוציאלית 3.20: תפקידו ודרכי עבודתו של העו"ס לעניין סדרי דין.

⁶⁵ אתר משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, [משפחות בסכסוך משפטי](#), כניסה: 2 בינואר 2019.

⁶⁶ דוח מבקר המדינה 69ב' בנושא: [טיפול המדינה במשפחות בהליכי גירושין ופירוד](#), פורסם ב-6 במאי 2019.

מרכז קשר בנושא.⁶⁷ נבהיר כי מאז פניית מבקר המדינה נקט משרד הרווחה פעולות נוספות לפיתוח הנושא, והן נסקרו בפתיחת הפרק.

6. טיפול במדינות נבחרות

סקרנו את מדיניות טיפול הממשלתי בניכור הורי במדינות שונות בעולם. אלה המדינות שנסקרו: אנגליה, ארה"ב, אוסטרליה וקנדה. הסקירה בדקה את המדיניות הפדרלית ותוכניות קיימות ברמת המדינות, והיא התבססה על איתור מקורות מידע באתרי הממשלה ומקורות מידע כלליים הסוקרים את הנעשה בעולם.

ראשית נציין כי הן מסקירה זו שערכנו והן מסקירה שנערכה לבקשת משרד הרווחה בינואר 2018⁶⁸ עולה כי **לא נמצאו מתודות טיפוליות שאומצו כמדיניות ציבורית סדורה במדינות שנסקרו, ובהן אנגליה, ארה"ב, קנדה, אוסטרליה, ניו זילנד, סקוטלנד, גרמניה, צרפת, הולנד ודרום אפריקה.** אלה ככל הנראה הסיבות לכך:

- א. אפשר להגדיר ניכור הורי על רצף – מניכור קל לניכור קשה – ואופן הביטוי של התופעה אינו אחיד. מכאן ייתכן שטיפול המוצע במקרה מסוים יכול להזיק במקרה אחר.
- ב. אין קונסנזוס בשאלה אם ניכור הורי הוא תופעה של קשיים במערכות יחסים או תסמונת.
- ג. יש חילוקי דעות בשאלה אם מתאים, נחוץ או ראוי שהמדינה תתערב במה שנחשב לקשיים במערכות יחסים.

עם זאת, במדינות שנסקרו יש תוכניות נקודתיות המנסות להתמודד עם התופעה הן ברמת האבחון והטיפול והן ברמה המשפטית.⁶⁹ להלן יוצגו התוכניות הבולטות המטפלות בנושא בכמה מדינות בעולם.⁷⁰

⁶⁷ תשובת הגופים המבוקרים על דוח מבקר המדינה 69ב' בנושא: טיפול המדינה במשפחות בהליכי גירושין ופירוד, פורסם ב-6 במאי 2019.

⁶⁸ מתיו ווקר, עמית ממשל מתמחה, המחלקה ליחסים בין-לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, סקירת ספרות בנושא: כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם, דוא"ל, 23 בינואר 2018.

⁶⁹ שרון פריילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019; רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר אילן, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 4 באוגוסט 2019; חניטה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשה, מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018.

⁷⁰ נציין כי ארגונים שונים מקדמים היום ושבוע מודעות להעלאת המודעות לניכור הורי בערים בארה"ב ובקנדה ומקומות נוספים: אתר ימי המודעות והפעילות הנעשית במסגרתם, כניסה: 2 בספטמבר 2019, לדוגמה: הכרזת שבוע המודעות באופליקה, אלבמה.

לא נמצאה מדיניות ציבורית סדורה לטיפול בתופעת הניכור ההורי במדינות שנבדקו, ככל הנראה בשל מורכבות התופעה והטיפול בה וחילוקי הדעות לגבי הגדרתה ולגבי אחריות המדינה.

6.1. אנגליה

יחידת הסיוע שעל יד בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה (CAFCASS – Children and Family Court Advisory and Support Service, להלן: קפקס), היא ארגון ממשלתי הפועל על פי חוק, ומטרתו לייצג ילדים העוברים במערכת בתי המשפט לענייני משפחה ולטפל בהם. הארגון מצהיר כי מטרתו לשים את טובת הילד והאינטרסים שלו במרכז במגוון מצבים, ובהם גירושים ואימוץ.⁷¹ במסגרת פעילותו, קפקס משתמש **בכלי אבחון מעמיק** הבוחן מצבים של ניכור הורי (Child Impact Assessment Framework – CIAF). כלי זה משמש לזיהוי ההשפעה הכוללת של הגירושים על הילדים, לרבות ניכור הורי. ה-CIAF בוחן את השאלה מה קורה עם הילד. זהו כלי לאיסוף מידע באמצעות משחק, סרגלי רגשות, שאלונים להורים, ראיונות עם בית הספר ומשטרה ועוד. תוך התייחסות לרמת המסוכנות והשפעת המצב על הילד. הניכור ההורי נתפס כגורם לפגיעה רגשית ולסיכון ממשי לילד, והאבחון בוחן את הסיבות לניכור ועד כמה הניכור קשה. יועצי היחידה נעזרים בכלי זה כדי לקבוע אם ואיזו השפעה יש לניכור על הילד ולהמליץ לבית המשפט אילו הסדרי משמורת וראייה לקבוע, איזו התערבות נדרשת ולכן להפנות את המשפחה לטיפול במקרה הצורך.⁷²

במדריך לאבחון נקבע כי השלב הראשון באבחון הוא בחינת מקור הסירוב לקשר עם ההורה: אלימות, התעללות או כל סוג אחר של הורות מזיקה, פערי כוחות בין בני הזוג והתנהגות שתלטנית מצד הורה אחד כלפי השני. עד כמה שניתן, האבחון בודק אם יש הצדקה לניכור, כמו יחסים גרועים קודמים או אלימות. אם אין הצדקה, האבחון בודק אם יש ניכור הורי מכון ומה טיבו.⁷³

יחידת הסיוע מפעילה גם **תוכנית טיפולית להורות חיובית**. התוכנית אורכת 12 שבועות, והיא מתאימה למניעת ניכור ולמצבי קונפליקט קלים עד בינוניים שבהם שני ההורים פתוחים לעבודה עם אנשי מקצוע. התוכנית ממוקדת בהפחתת קונפליקט הורי ונזק רגשי לילדים המופיע בעקבות הקונפליקט ההורי. התוכנית אינה ממוקדת דווקא בניכור הורי, אך יש בה התייחסות גם לנושא זה. ההורים מתבקשים לשים את עצמם בנעלי ילדיהם ולהבין את ההשלכות של מעשיהם

⁷¹ אתר יחידת הסיוע שעל יד בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה, כניסה: 4 ביולי 2019.

⁷² [Child Impact Assessment Framework](#) בתוך: אתר יחידת הסיוע שעל ידי בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה, כניסה: 4 ביולי 2019.

⁷³ רות הלפרין-קדרי, הפקולטה למשפטים ע"ש יעקב הרצוג באוניברסיטת בר אילן, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 4 באוגוסט 2019; אתר יחידת הסיוע שעל יד בית המשפט לענייני משפחה באנגליה, [Child Impact Assessment Framework](#), כניסה ב-4 ביולי 2019.

באנגליה משתמשים בכלי אבחון מעמיק לאיתור ניכור הורי, ויש תוכנית טיפולית למצבי גירושים קשים ובהם ניכור הורי.

על עולמם הרגשי של ילדיהם. ההורים מקבלים כלים ליצירת הורות חיובית ולסיוע לילדים בהתמודדות עם הקונפליקט ההורי.⁷⁴

6.2. ארצות הברית

מחלקת הרווחה והבריאות של ארה"ב (Children's Bureau, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services) מציעה לאנשי מקצוע סל כלים לאבחון ולטיפול בילדים ובמשפחות (Child Welfare Information Gateway). הכלים המוצעים מטפלים במגוון נושאים, ובהם מניעה וטיפול בהזנחה ובהתעללות בילדים. ההתייחסות לגירושים היא כאל אחד מגורמי הסיכון להתעללות ולהזנחה.⁷⁵ לא נמצאו כלים ספציפיים לאבחון ניכור הורי או למניעה וטיפול בו.⁷⁶

בארה"ב, תוכנית "גשרים במשפחה" מיועדת להבניית קשר בין ההורה המנוכר לילד, תוך טיפול בילד ובהוריו.

מתוך הבנה שקיימים מצבים קשים של ניכור הורי, יש בתי משפט ברחבי ארה"ב אשר מפנים באופן קבוע **לטיפול בתוכנית לא ממשלתית הנקראת "גשרים במשפחה"** (Family Bridges), המבוססת על גישתו של גרדנר ורואה חשיבות עליונה ביצירת קשר מחודש עם ההורה המנוכר, אף על חשבון הקשר עם ההורה השני. על פי מובילי התוכנית, היא מיועדת למשפחות שבהן המשמורת עברה להורה המנוכר, והיא מיועדת לבנייה מחודשת של הקשר בין ההורה לילד.⁷⁷

התוכנית מבוססת על שהות משותפת של הילד עם ההורה המנוכר ויצירת חוויה משותפת מוצלחת יחד. במקביל מתנהלת עבודה עם הילד על חשיבה ביקורתית, איזון, תפיסה ריאלית יותר ומורכבת של המציאות, עידוד חמלה כלפי שני ההורים ויצירת חוסן מול השפעות שליליות.⁷⁸ ההורים לומדים לנהל ברגישות את סכסוך הגירושים ואת התנהגות ילדם. התוכנית מתבצעת בתנאי נופש כסדנה פרטית למשפחה, או בבית המשפחה. לדברי יוזמי התוכנית, היא נחשבת לאחת התוכניות המבוקשות בצפון אמריקה ובקנדה, ויש הוכחות מחקריות ליעילותה בשיקום הקשר בין ההורה המנוכר לילד.⁷⁹ עלות הסדנה גבוהה, וניתן לטפל רק במספר מועט של

⁷⁴ אתר יחידת הסיוע שעל יד בתי המשפט לענייני משפחה באנגליה, כניסה: 4 ביולי 2019.

⁷⁵ מחלקת בריאות ושירותי רווחה פדרלי בארה"ב, חוברת מידע וכלי טיפול לאנשי מקצוע ומשפחה בנוגע להזנחה והתעללות בילדים, כניסה: 4 ביולי 2019.

⁷⁶ מחלקת בריאות ושירותי רווחה פדרלי בארה"ב, כניסה: 4 ביולי 2019.

⁷⁷ תוכנית "גשרים במשפחה" למשפחות עם ניכור הורי בארה"ב, כניסה: 4 ביולי 2019.

⁷⁸ תוכנית "גשרים במשפחה" למשפחות עם ניכור הורי בארה"ב, כניסה: 4 ביולי 2019.

⁷⁹ מחקר שבוצע על ידי יוזמי התוכנית: Warshak, R, Parental alienation: Overview, management, intervention, and practice tips. J. Am. Acad. Matrimonial Law., 28, 2015, 181

משפחות בזמן נתון. הדרכות לצוותי טיפול להכשרת מטפלים בשיטה זו הועברו באוסטרליה, בדרום אפריקה ובקנדה, ולפי סקירת משרד הרווחה יש נכונות להגיע גם לישראל.⁸⁰

6.3. אוסטרליה

באוסטרליה קיימים כלים שיפוטניים וטיפוליים כבר מתחילת תהליך הפרדה, במטרה ללוות ולתת מקום לצורכי ההורים והילדים בשלב מוקדם ובכך למנוע מצבי קונפליקט וניכור קשים.

במסגרת הניסיון להביא לתוצאות מיטביות של הסדרי ראייה ומשמורת ולמניעת השלכות שליליות של גירושם על ילדים, פותחה באוסטרליה **תוכנית שמטרתה להבטיח ביטוי מוגבר של צורכי הילדים ושל עמדתם בהליכים משפטיים שבהם הם מעורבים** (The Child Responsive Program – CRP). תוכנית זו אינה ממוקדת בניכור הורי, אך נתפסת כמונעת אותו. התוכנית משלימה את המודל החקירתי שבו ניתן ביטוי נרחב לתפקידו של יועץ משפחתי מטעם בית המשפט, המשמש כגורם סוציאלי בבית המשפט לצורך קידום הסכמות, הליכי גישור, כתיבת תסקיר והמלצות והפניה לטיפול, מתן מידע להורים והגנה על צורכי הילדים. במודל המורחב, היועץ המשפחתי מראיין את ההורים ואת הילד כדי לזהות את הצרכים, הרצונות וההעדפות של כל אחד מהם ואת מצבו של הילד. **דוח הסיכום נידון במפגש עם ההורים, ומטרתו לסייע להורים להתמקד בצורכי הילד כבר בשלב מוקדם של ההליך**, ובמידת הצורך להביא את קולו של הילד בפני השופט.⁸¹ במחקר שבחן את יעילות התוכנית נמצא כי ההשתתפות בתוכנית הגבירה את נכונות ההורים לשתף פעולה, הפחיתה את רמת הקונפליקט והעוינות וסייעה לאתר מצבי סיכון של ילדים והורים. כמעט כל ההורים דיווחו על התנסות חיובית ותוצאות חיוביות בעקבות המפגש עם היועץ. ההורים העידו שהדוח נתן להם תובנות חשובות והיה בעל השפעה רבה על ניהול ההליך המשפטי לאחר מכן ועל שיפור המערכת היחסים עם הילדים.⁸²

אמצעי נוסף להתמודדות עם ניכור הורי באוסטרליה הוא **חוק המחייב את השופט, בעת מתן צו הורות, להסביר להורים את אחריותם לקיום הסדרי הקשר עם ההורה השני**, ולא רק לציין את זכויותיהם בהסדרי הקשר.⁸³

תוכנית טיפולית נוספת למצבי קונפליקט גבוה והפרות בהסדרי הקשר היא Contact Order Program, **תוכנית להסדרי קשר לפי חוק, הנמשכת בין שלושה לתשעה חודשים**. מטרת

⁸⁰ מת'יו ווקר. עמית ממשל מתמחה, המחלקה ליחסים בין-לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, סקירת ספרות בנושא: כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם, דוא"ל, 23 בינואר 2018.

⁸¹ אתר בית המשפט לענייני משפחה באוסטרליה, כניסה: 10 בינואר 2019.

⁸² שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019.

⁸³ חוברת מידע פדרלית, אוסטרליה, צו הורות-חובות, השלכות ומי יכול לעזור, כניסה: 4 ביולי 2019.

[Family Law Act, 1975. S. 65DA\(2\)](#)

התוכנית לספק חלופה טיפולית לענישה במצבים של הפרת הסדרי קשר במשפחות ברמת הקונפליקט הגבוהה ביותר, שיש בהן סכסוך על רקע זה. התוכנית ממקדת את ההורים בטיפול בצורכי הילד ומציעה שילוב של אמצעי טיפול: סדנאות מידע, ייעוץ אישי וזוגי, חשיפת עמדת הילד כחלק מהליך טיפולי, תוכניות גישור, מרכז קשר וטיפול קבוצתי. הצוות מתכלל את הטיפול ואת המעקב אחר יישום התוכנית וההסדרים. מחקר שעקב אחר התוכנית הציג שיעורי הצלחה גבוהים.⁸⁴

7. סיכום כלי מדיניות לטיפול במצבי ניכור הורי

כאמור, מסמך זה אינו מתייחס להיבטים המשפטיים של ניכור הורי. עם זאת, היות ובדרך כלל בתי המשפט מלווים את הליכי הפרדה והגירושים מתחילתם, במיוחד בעימותים קשים, ייתכן שכדאי שתהיה בידם היכולת לזהות את התופעה עוד בראשיתה ולפעול למניעתה, ולא רק לטפל בה כאשר קשה יותר לתקן את הנזקים שנעשו.⁸⁵ להלן נציג סיכום המבוסס על מחקרה של פרילינג בנושא. פרילינג מציגה את האפשרויות העומדות בפני בית המשפט בבואו להכריע על טיב הקשר בין הילד להוריו, ומציגה התערבויות טיפוליות אפשריות הנדרשות במצבי ניכור הורי או חשד לכך. רוב האפשרויות האלה נסקרו לעיל.⁸⁶

7.1. כלים למניעה

מניעה וטיפול מוקדם הם קריטיים בהתמודדות עם ניכור הורי או כישלון קשר, ומטרתם למנוע התדרדרות וקיבוע של המצב.

- **הפצת מידע על השפעת הפרדה על הילד ועל חשיבות השמירה על הקשר עם שני ההורים חשובה להעלאת המודעות של הנזק שעלול להיווצר אם ההורים לא ייתנו את תשומת ליבם לכך.** הפצת המידע יכולה להיעשות באמצעות חיוב ההורים להשתתף בסדנה בת שעתיים המיועדת להורים בתהליכי גירושים, כפי שמתקיימת בארה"ב ובקנדה,⁸⁷ או בחיוב עורכי דין למסור מידע להורים בהליכי גירושים. המידע שיינתן יכלול

⁸⁴ שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019.

⁸⁵ הצעת חוק הבטחת קשר בין ילדים להוריהם, התשע"ח-2018; פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשר, נקודת מפגש, גיליון 15, מכון חרוב, 2018.

⁸⁶ שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019; חניתה קושר, ניכור הורי וסרבנות קשר, מערך ייצוג קטינים באגף לסיוע משפטי, משרד המשפטים, 2018; מתיו ווקר. עמית ממשל מתמחה, המחלקה ליחסים בין-לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, סקירת ספרות בנושא: כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם, דוא"ל, 23 בינואר 2018; פיליפ מרכוס, ניכור הורי או סרבנות קשר, נקודת מפגש, גיליון 15, מכון חרוב, 2018.

⁸⁷ שרון פרילינג, ניכור הורי, בורסי הוצאה לאור של ספרי משפט, תל אביב, 2019.

התייחסות לחשיבות הקשר של הילד עם שני הוריו והבעת אמפתיה למצבו, ותינתן הנחיה כיצד רצוי להתנהג כלפי הילדים.

- **עריכת תוכנית הורית לחלוקת האחריות לגידול הילד**, כך שלנגד עיני ההורים תעמוד טובתו של הילד, ולא מאבק על משמורת.
- **הפנייה לייעוץ מקצועי טיפולי** – ייעוץ שמטרתו להביא להבשלת תנאים לקראת הסכם ולא בהכרח להביא את ההסכם עצמו. הייעוץ מיועד לטפל במצבי קונפליקט נמוך, ומטרתו לסייע למשפחה להגדיר מחדש את תפקידי המשפחה וליצור הפרדה בין מה שקורה בין ההורים לבין המשך אחריותם כלפי הילדים. **הייעוץ מספק להורים מידע על החלופות להליך משפטי, כגון גישור, ומסייע להם להגיע להסכמות.**
- **ליווי ותמיכה לאחר הפרדה** – למשל קבוצת תמיכה לאבות גרושים או ליווי של גורם מקצועי מטעם בית המשפט לפרק זמן מוגדר, לפי צורכי ההורים והילדים.
- **הפניה מקדימה להליכי גישור** – במטרה לעודד הגעה להסדרים מוסכמים לפני התדיינות משפטית. הגישור מאפשר מעורבות של הילדים והקשבה לרצונם, ואף מעודד זאת. ממחקרים שנעשו בנושא לא ברור אם רצוי לחייב בגישור או רק להציע אותו. מכל מקום, מוסכם כי גישור אינו מתאים במצבים של אלימות או חוסר איזון ניכר בין כוחות הצדדים.
- **הסבר שופט לאחריות ההורים** – באוסטרליה ובניו זילנד, בתי המשפט מונחים על פי חוק להסביר להורים את אחריותם לקיום הסדרי הקשר עם ההורה השני, ולא רק לציין את זכויותיהם בהסדרי הקשר. על השופט לציין מה ההשלכות הצפויות במקרה שההסדרים לא מתקיימים.

7.2. כלים טיפוליים ומשפטיים

- **תוכניות טיפוליות בקהילה לאיחוד מחדש** – תוכניות חדשניות המטפלות במצבים בינוניים וקשים של ניכור הורי, ובהן התוכנית "גשרים במשפחה" שהוצגה לעיל. מטרת הטיפול לבנות מחדש את הקשר בין ההורה המנוכר לילד. התוכניות מבוססות על בילוי זמן איכותי של ההורה עם הילד, והן יכולות להיערך בתנאי נופש במשך כמה ימים עם ההורה המנוכר בלבד, או כסדנה משפחתית אינטנסיבית במשך כמה שבועות. התוכניות מתמקדות ביצירת אינטראקציה חיובית בתוך המשפחה, ובד בבד מטפלות במשקעים ובמצוקות של בני המשפחה ומקנות כלים לבנייה מחדש של מערכת היחסים המשפחתית ולהפרדה בין הסכסוך ההורי לבין האחריות ההורית. תוכניות אלו מופעלות באופן פרטי או כפיילוט במימון חלקי של המדינה בכמה מדינות, ובהן אנגליה, ארה"ב, קנדה ואוסטרליה. בחלק מהמקרים, שופט מורה בצו בית משפט על השתתפות בסדנה.
- **מרכזי קשר** – מרכזים המאפשרים מעבר של הילדים בין הורים הנמצאים בסכסוך גבוה, וכן משמשים מקום מוגן ליצירת קשר בין ההורים לילדים. מרבית מרכזי הקשר מספקים גם

כלים למניעת ניכור הורי הקיימים במדינות שנסקרו הם הפצת מידע על נזקי הניכור, טיפול אישי, ליווי מקצועי ותהליכי גישור מוקדמים.

בין הכלים הטיפוליים
לטיפול בניכור הורי
במדינות שנסקרו:
תוכניות טיפול
פרטניות ומשפחתיות
בקהילה, מרכזי קשר,
שינוי המשמורת על
הילד ואכיפת
הסדרים משפטיים
שנקבעו, וכן
האפשרות לתבוע
הורה מנכר.

שירותי ייעוץ, תמיכה וטיפול בבני המשפחה. מרכזי קשר פועלים במדינות רבות, ובהן אוסטרליה, קנדה, ניו זילנד, צרפת, סקוטלנד ובריטניה. בשונה מישראל, שבה מרכזי הקשר פועלים ומפוקחים על ידי משרד הרווחה, במרבית המדינות הם מופעלים על ידי עמותות וארגונים ללא מטרות רווח השייכים לארגוני גג ומתחייבים לשמור על סטנדרטים מסוימים. פעילות המרכזים אינה מעוגנת בחקיקה, אך עם זאת הארגונים פועלים לפי החוקים הקיימים בתחום סדרי דין וזכויות הילד ובהתאם להסדרי החקיקה לגבי פעילות ארגונים ללא מטרות רווח.⁸⁸

- **צו להעברת משמורת וצו להעברת הילד מהורה להורה** – במקרה שבו הסדרי הקשר אינם מתקיימים, יכול להינתן צו להעברה מהורה להורה. באוסטרליה ובאנגליה, אם השופט מתרשם שקיים ניכור קשה, הוא יכול להורות על החלפת משמורת בין ההורים, במטרה להגן על הילד מפני ההורה המנכר. צו זה יוצא מנקודת הנחה כי הניכור הוא התעללות נפשית בילד, ולכן במצבים ייחודיים וחריפים ניתן להורות על הסדרי ראייה של ההורה המנכר רק בהשגחה או להוציא את הילד ממשמורת ההורה המנכר ולהעבירו להורה המנוכר או לצד שלישי.⁸⁹ כפי שצוין לעיל, גישה זו שנויה במחלוקת, היות ויש חשש מפני הטראומה והניתוק מההורה המשמורן ומפני הנזק העלול להיגרם במצב של אלימות במשפחה. מאידך גיסא, יש מקרים שבהם נראה כי הסדר זה אפשר לבנות מערכת יחסים מחודשת וטובה ללא ההשפעה השלילית של ההורה המנכר.
- **אמצעי ענישה** – חיוב בהוצאות בית המשפט, עבודת שירות לתועלת הציבור, קנס ומאסר. במקרה שהסדרי הראייה אינם נשמרים כראוי, אם השופט הגיע למסקנה כי המשך הסיורב של הילד לראות את ההורה המנוכר נובע מחוסר שיתוף פעולה של ההורה המנכר, ניתן להפעיל סנקציות נגד ההורה המנכר, המבוססות על טענת ביזיון בית המשפט.
- **הפללה – הוצאה של ניכור הורי מחוץ לחוק** – בסקירה שנעשתה לבקשת משרד הרווחה צוין כי בארגנטינה (החל מ-1993), בברזיל (החל מ-2010) ובמקסיקו (החל מ-2014) נחקק חוק האוסר על הורה או על צד שלישי לגרום לכך שילד לא יהיה בקשר עם ההורה שאינו גר עימו (בברזיל החוק מדגיש את ההיבט של ההשפעה הפסיכולוגית). חוק זה מאפשר לתבוע

⁸⁸ מרים נבות, הסתר פאס, הילה צדקה: **מרכזי קשר הורים-ילדים: מחקר הערכה ארצי**, מכון ברוקדייל בשיתוף וביוזמת האגף למחקר, תכנון והכשרה והאגף לשירותים אישיים וחברתיים במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, פרק 1.1 – רקע: מרכזי קשר בעולם, פברואר 2014; מריה רבינוביץ, **מרכזי קשר הורים-ילדים**, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2018.

⁸⁹ כך במדינות שנסקרו לעיל, לרבות רומניה וניו זילנד. מתיו ווקר, עמית ממשל מתמחה, המחלקה ליחסים בין-לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, סקירת ספרות בנושא: **כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם**, דוא"ל, 23 בינואר 2018.

הורים שגרמו לילדם להתנכר אל ההורה השני, וכן לצמצם להם את המשמורת, את הסדרי הראייה ואת הביקורים. בברזיל מפורט כי במקרה שנקבע שיש ניכור הורי, השופט יכול להזהיר את המנכר, לקנוס אותו, לחייב בייעוץ ובטיפול או לשנות את המשמורת שלו למשמורת משותפת או למשמורת של הצד המנוכר, ואפילו להחליט על השמה חוץ-ביתית.⁹⁰

⁹⁰ מת'יו ווקר. עמית ממשל מתמחה, המחלקה ליחסים בין-לאומיים, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, סקירת ספרות בנושא: כלי אבחון וטיפול בניכור הורי בעולם, דוא"ל, 23 בינואר 2018.